

Dr. Kovács Gyula:

**A BÜNTETŐPERBELI BIZONYÍTÁS A
BÜNÜGYI VIZSGÁLATI (NYOMOZÓ)
MUNKA TÜKRÉBEN**

II. (átdolgozott) kiadás

A tansegédlet tartalmazza a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. (új) törvény 2003. július 1-től, illetve a büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi II. törvény 2003. március 1-től hatályos rendelkezéseit

Budapest, 2003. február 28.

(A mű szerzői jogvédelem alatt áll!)

Írta és szerkesztette:

Dr. Kovács Gyula

Lektorálta:

Dr. Ulmann György (I. kiadás)

Dr. Galambos Etelka (II. kiadás)

Nyelvi lektor:

Murányiné Óhegyi Ágnes

filológus (I. kiadás)

Budapest, 2003. február 28.

(A mű szerzői jogvédelem alatt áll!)

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
I. A NYOMOZÁS.....	6
1.1. A büntetőeljárás szakaszai.....	6
1.1.1. A nyomozás helye és szerepe a büntetőeljárásban	8
1.1.2. A büntető alaki jog és a nyomozás kapcsolata.....	10
1.1.3. A nyomozás meghatározása kriminalisztikai szempontok szerint.....	11
II. A BIZONYÍTÁS	14
2.1. A büntetőeljárásbeli bizonyítás egyes kérdései	14
2.1.1. A bizonyítás fogalma, célja és feladata	14
2.1.2. A bizonyítás folyamata.....	17
2.1.3. A bizonyítási cselekmények és a bizonyítás alanyai	18
2.1.4. A bizonyítás tárgyának fogalma	19
2.2. A bűnügyi felderítői (nyomozói) és vizsgálati munka (a felderítés és a bizonyítás) egysége	20
2.2.1. A felderítés meghatározása.....	21
2.2.2. A bizonyítás meghatározása	22
2.2.3. A felderítés és a bizonyítás egysége	24
III. A BŰNÜGYI VIZSGÁLATI MUNKA TERVEZÉSE ÉS SZERVEZÉSE	27
3.1. A tervezésről, szervezésről és ellenőrzésről általában.....	27
3.2. A tervszerűség, szervezettség és ellenőrzöttség, mint a bűnügyi vizsgálati munkával szemben támasztott alapkövetelmények.....	29
3.3. A bűnügyi vizsgálati munka tervezése és szervezése.....	30
3.3.1. A bűnügyi vizsgálati munka tervezésének és szervezésének főbb elméleti kérdései	30
3.3.1.1. A bűnügyi vizsgálati munka tervezésének és szervezésének fogalmai, elvei	34
3.3.1.2. A tervezés folyamata, a vizsgálati terv általános tartalma	38
3.3.1.3. A vizsgálati tervek fajtái	40
IV. A VERZIÓK SZEREPE A VIZSGÁLATI MUNKÁBAN	43
4.1. A verzió fogalma és fajtái	43
4.2. A verziókkal végzett munka.....	45
V. A VIZSGÁLATI TERV KÉSZÍTÉSE ÉS A TERVEZÉSI SEGÉDLETEK	49
5.1. A vizsgálati terv készítése	49
5.2. A tervezési segédletek	54
Ellenőrző kérdések.....	56
I. A nyomozás	56
II. A bizonyítás.....	56
III. A bűnügyi vizsgálati munka tervezése és szervezése.....	56
IV. A verziók szerepe a bűnügyi vizsgálati munkában	57
V. A vizsgálati terv készítése és a tervezési segédletek	57
Forrás- és irodalomjegyzék	58
1. Felhasznált irodalom	58
2. Felhasznált szoftverek	59

„Soha nem sietek, tapintom, forgatom, méregetem témáimat, és csak akkor kezdek megírásukhoz önbizalommal, ha már birtokomban érzem a kellő és kézhez álló eszközöket. De hadd mondjam még egyszer: az alázattal végzett munka ihletében is meg-megkísért a kétely, hogy jól végzem-e a dolgomat?”

Zám Tibor¹

BEVEZETÉS

A bűnügyi vizsgálati munka tervezése, szervezése és ellenőrzése című munkám 2001. decemberében jelent meg az Országos Rendőr-főkapitányság kiadásában. A művet eredetileg tansegédletnek szántam a Rendőrtiszti Főiskola Rendészeti Vezetőképző, Továbbképző és Kutatóintézete által szervezett rendészeti vezetővé, illetve mestervezetővé képzésén részt vevő hallgatók számára. Ugyanis 2000 szeptemberétől — az intézet igazgatójának, dr. Dános Valér nyugállományú r. dandártábornok úrnak megtisztelő felkérésére — bűnügyi területen dolgozó rendőr- és határőrtisztek részére előadást és szemináriumot tartottam e tárgy körben, valamint főfoglalkozásom mellett, megbízási szerződés alapján a Rendőrtiszti Főiskola Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszékén büntetőjogot oktattam.

Az utóbbi évek jogszabályváltozásai miatt azonban munkám bizonyos részei időszerűtlenné, illetőleg a büntető alaki joggal összefüggő hivatkozások pontatlanná váltak: ez indokolta új címmel a második (átdolgozott) kiadás elkészítését.

E tansegédlet, amelyet igyekeztem a legjobb tudásom szerint megalkotni, és amelynek elkészítésekor figyelembe vettem a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: új Be.) 2003. július 1-től, illetve a büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi II. törvény 2003. március 1-től hatályos rendelkezéseit, öt fő részből áll.

Az első rész a nyomozással kapcsolatos tudnivalókat eleveníti fel. Itt térek ki a nyomozás büntetőeljárásbeli helyére és szerepére, a büntető alaki jog és a nyomozás kapcsolatára, valamint a nyomozás büntetőeljárás-jogi és kriminalisztikai fogalmára.

A második rész a bizonyítást veszi — a teljesség igénye nélkül — górcső alá. E fejezet a büntetőeljárásbeli bizonyítás egyes kérdésein belül röviden kitér a bizonyítás fogalmára, céljára és feladatára, a bizonyítás folyamatára, a bizonyítási cselekményekre, a bizonyítás alanyaira és a bizonyítás tárgyára. E fejezetben kitüntetett figyelmet szentelek a bűnügyi felderítői és vizsgálati munka egységének, különös tekintettel arra, hogy a tanterv tartalmazza

¹ Zám Tibor: Szeplős fogantatás (Magvető Kiadó, Budapest, 1983).

az operatív és a bűnügyi felderítő munka tervezésével, szervezésével és ellenőrzésével kapcsolatos ismereteket is.

A harmadik rész a bűnügyi vizsgálati munka tervezésével és szervezésével foglalkozik. Ehelyütt az általános vezetési-szervezési ismeretek tükrében megkíséreltem kifejteni a vizsgálati munkával szemben támasztott alapkövetelményeket, majd részletesen ismertetem a tervezés–szervezés főbb elméleti kérdéseit, ezen belül a meghatározó fogalmakat, elveket. Ezt a részt a tervezés folyamata, a vizsgálati terv általános tartalma és a vizsgálati tervek fajtáinak ismertetése zárja.

A negyedik rész a verziókat tárgyalja. Kitér a verzió fogalmára és fajtáira, valamint a verziókkal végzett munkára.

Az ötödik rész a vizsgálati terv készítéséről és a tervezési segédletekről szól.

A fejezetek végén forrás- és irodalomjegyzék (felhasznált irodalom és felhasznált szoftverek) található, amely az érdeklődő számára megkönnyíti a további kutatást az adott témában. (E célt szolgálják a szöveg között és az oldalak alján feltüntetett lábjegyzetek is.)

Hangsúlyoznom kell, hogy munkámban evidenciákra építettem, mivel feltételezem, hogy az olvasó gyakorló kriminalista, és a széles értelemben vett büntetőjogi ismeretekben is jártas. Ebből eredően a tansegédlet nem mindenhol tárgyalja kimerítő részletességgel az adott témákat, viszont ennek ellentételezéseként egyfajta vezetési és szervezési ismereteket nyújt, valamint jogtörténeti visszatekintést, illetve büntető anyagi és alaki jogi összehasonlítást is ad.

A tanulmány elkészítésekor kettős cél vezérelt: egyfelől az, hogy munkámmal kellő mértékben és megfelelő színvonalon hozzájáruljak a szükséges ismeretek elsajátításához, másfelől pedig az, hogy a vázlatos vezetési és szervezési ismeretekkel, a jogtörténeti visszatekintéssel, a büntető anyagi és alaki jogi összehasonlítással színesebbé tegyem művemet, sőt továbbgondolásra készítsem az olvasót.

Végezetül köszönetet kell, hogy mondjak szakmai bírálóimnak, dr. Ulmann György úrnak és dr. Galambos Etelka kisasszonynak, valamint nyelvi lektoromnak, Murányiné Óhegyi Ágnes asszonynak áldozatos, fáradságot nem ismerő munkájáért.

Budapest, 2003. február 28.

A s z e r z ő

I.

A NYOMOZÁS

1.1. A büntetőeljárás szakaszai

A büntetőeljárás szakaszainak ismertetéséhez a büntetőjog fogalmát kell alapul venni, amelynek meghatározása során a jogtudományok művelői a jogszabályok jellegéből, valamint az igazságszolgáltatási szervek funkcióinak a történelmi fejlődés során kialakult elkülönüléséből indultak ki. Ebből adódóan három összefüggő jogágról beszélhetünk.²

Széles értelemben a büntetőjog azon jogszabályoknak az összessége, amelyek meghatározzák, hogy mely cselekmények képeznek bűncselekményt, melyek a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei és akadályai, és melyek az egyes bűncselekmények jogkövetkezményeként kiszabható büntetések és intézkedések; továbbá azon jogszabályok halmaza, amelyek megállapítják, hogy milyen szervek által és milyen eljárás keretében kell a bűncselekményeket elbírálni; valamint ama normatívák foglalata, amelyek előírják a kiszabott büntetések és intézkedések végrehajtási rendjét.³ Tágabb értelemben tehát a büntetőjog magában foglalja:

- az anyagi büntetőjogot,
- a büntetőeljárás-jogot és
- a büntetés-végrehajtási jogot.

Szűkebb értelemben a büntetőjogon a büntető anyagi jogot értjük.⁴

A régebbi korokban a büntetőjog nem különült el anyagi, eljárási és végrehajtási jogra. A differenciálódás történeti fejlődés eredménye. Ismeretes például, hogy a római jogban az anyagi jog elvei, illetve szabályai az eljárás keretében alakultak ki. A korai büntető törvénykönyvek egyaránt tartalmaztak anyagi jogi és eljárási szabályokat. Az anyagi jog és az eljárási jog különválása a XVIII. század végén kezdődött meg, majd lett e két terület önálló jogággá. A büntetés-végrehajtási jog pedig csak a XX. században jelent meg, mint elkülönült jogág.

Azon túl, hogy az említett három jogterület elkülönül egymástól, lényeges összefüggések is vannak közöttük. Az anyagi büntetőjog és az eljárási jog nem létezhet egymás nélkül, mivel a büntetőeljárás során kell az anyagi jogot alkalmazni, tehát az anyagi jog szabályai az eljárási jog nélkül nem érvényesülhetnek. Vannak továbbá olyan jogintézmények, amelyek átmeneti jellegűek a két jogág között, vagyis egyrészt anyagi jogi, másrészt

² Forrás: Magyar József (szerk.): Büntetőjog. Általános rész I. kötet, 7–10. oldal (Rejtjel Kiadó, Budapest, 1996).

³ Forrás: Nagy Ferenc–Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része, 15–16. oldal (Korona Kiadó, Budapest, 1998).

⁴ Törvényi szinten az anyagi büntetőjogot a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.); a büntetőeljárás-jogot a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: Be.), 2003. július 1-től az 1998. évi XIX. törvény, az új Be. szabályozza; a büntetés-végrehajtási jog szabályait pedig a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Bv. tvr.) írja elő. E kérdéskört a felsorolt két törvény és törvényerejű rendelet mellett számos jogszabály és az állami irányítás egyéb jogi eszközei is érintik.

eljárásjogi természetűek. Ilyen például a magánindítvány vagy az elévülés.⁵ A büntetés-végrehajtási jog legalapvetőbb szabályai nem nélkülözhetik a büntető anyagi jog egyes rendelkezéseit. Például a Btk. határozza meg alapvetően, hogy a szabadságvesztés-büntetést milyen végrehajtási fokozatban (fegyház, börtön, fogház) kell végrehajtani.⁶

A büntetőeljárás tágabb értelemben vett igazságszolgáltatás, a büntetőjogi felelősség eldöntésének törvényes rendje, tartalmát tekintve eljárási jogviszonyok és eljárási cselekmények összessége.⁷ Más megközelítésben a büntetőeljárás-jog szabályai meghatározzák a büntetőeljárás feltételeit, az eljárásban részt vevő állampolgárok jogait és kötelességeit, az eljárásra jogosult szervek — nyomozó hatóságok, ügyészség, bíróság — működését, az eljárás módját és formáit.

A büntetőeljárás két fő szakaszból áll: a nyomozási és a bírósági szakaszból, amelyek sorrendje nem cserélhető fel. Egyes nézetek szerint széles értelemben a büntetőeljárás részét képezi a büntetés-végrehajtási szakasz is, ami annyiban igaz, hogy a szabadságvesztést kiszabó, jogerős bírói ítéletet követően valóban a büntetés végrehajtására kerül (kerülhet) sor, azonban e periódus szűkebb értelemben nem tartozik a büntetőeljáráshoz.

A büntetőeljárásról szóló — jelenleg hatályos — törvénynek négy fő része van.⁸

A törvény első része tartalmazza a büntetőeljárás-jog statikus szabályait: az alapelvek után rendelkezik az eljárás alanyairól, a bizonyítás szabályairól, ezen belül a bizonyítás eszközeiről, a büntetőeljárás során alkalmazható kényszerintézkedésekről, végül a büntetőeljárás egyéb általános szabályairól.

A törvény második, dinamikus részében leírja az egész büntetőeljárás lehetséges menetét a hatóságok tudomásszerzésétől kezdve az eljárás jogerős befejezésig, valamint szól a rendkívüli perorvoslatokról.

A törvény harmadik része magában foglalja azoknak a külön eljárásoknak a leírását, amelyekben — vagy az elkövető személyére vagy az elkövetett cselekmény jellegére tekintettel — az általánostól némiképp eltérő szabályok szerint folytatják le a büntetőeljárást.

A törvény negyedik részében kerülnek meghatározásra azok az úgynevezett különleges eljárások, amelyek feladata már nem a büntetőjogi felelősség eldöntése, de ahhoz szervesen, nem egy esetben utólagosan kapcsolódó jogi kérdés eldöntésére szolgálnak. Ezekre az eljárásokra tehát akkor kerül sor, ha a büntetőjogi felelősségre vonás körén kívül eső kérdésben szükséges a bíróság állásfoglalása.

A 2003. július 1-től hatályos új Be. pedig hat részre tagolódik, az alábbiak szerint:

- első rész: Alapvető rendelkezések (I. fejezet), A bíróság (II. fejezet), Az ügyész (III. fejezet), A nyomozó hatóság (IV. fejezet), A büntetőeljárásban részt vevő személyek (V. fejezet), Az eljárási cselekményekre vonatkozó rendelkezések (VI. fejezet), A bizonyítás (VII. fejezet), A kényszerintézkedések (VIII. fejezet);
- második rész: A nyomozás (IX. fejezet), A vádemelés (X. fejezet);
- harmadik rész: A bírósági eljárás általános szabályai (XI. fejezet), A tárgyalás előkészítése (XII. fejezet), Az elsőfokú bírósági tárgyalás (XIII. fejezet), A másodfokú bírósági eljárás (XIV. fejezet), A megismételt eljárás (XV. fejezet);

⁵ Magánindítvánnyal kapcsolatos rendelkezéseket tartalmaz a Btk. 22. § h) pontja, a 31. §-a, 170. § (7) bekezdése, a 173/H. § (4) bekezdése, a 183. § (1)–(2) bekezdése, a 209. §-a, a 331. §-a; a Be. 54. § (1) és (3) bekezdése, a 93. § (2) bekezdése, a 123. §-a, a 129. § (1) bekezdése, a 136. § (1) bekezdése, a 140. § (2) bekezdése, a 146. § (1) bekezdés d) pontja, a 147. § (3) bekezdése, a 213. § (1) bekezdése, a 214. § (3) bekezdés c) pontja, a 250. § I. tétel b) pontja, a 314. § (3) bekezdése, valamint a 319. § (3) bekezdése, valamint 2003. július 1-től az új Be.

Elévüléssel összefüggő szabályokat nevesít a Btk. 32. § b) pontja, a 33–35. §-ai, a 66. § b) pontja, a 67–68. §-ai, a 77. § (6) bekezdése, a 110. § (5) bekezdése, a 236. § (1) bekezdése, a 240. §-a; a Be. 102. § (3) bekezdése, a 250. § I. tétel a) pontja, valamint a 276. § (4) bekezdése, továbbá 2003. július 1-től az új Be.

⁶ Lásd a Btk. 40–46. §-ait!

⁷ Forrás: Chwala–Fülöp–Sléder: Büntetőeljárás-jog, 5–6. oldal (Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000).

⁸ A Be. I. részét az 1–120/A. §-ok tartalmazzák, a II. részt a 121–291/K. §-ok nevesítik, a III. részt a 292–355/S. §-ok foglalják magukban, végül a IV. rész a 356–407. §-okig tart.

- negyedik rész: A perújítás (XVI. fejezet), A felülvizsgálat (XVII. fejezet), Jogorvoslat a törvényesség érdekében (XVIII. fejezet), Jogegységi eljárás (XIX. fejezet);
- ötödik rész: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás (XX. fejezet), A katonai büntetőeljárás (XXI. fejezet), A magánvádas eljárás (XXII. fejezet), A bíróság elé állítás (XXIII. fejezet), Eljárás a távollévő terhelttel szemben (XXIV. fejezet), Lemondás a tárgyalásról (XXV. fejezet), A tárgyalás mellőzése (XXVI. fejezet), Eljárás a mentességet élvező személyek ügyében (XXVII. fejezet);
- hatodik rész: Különleges eljárások (XXVIII. fejezet), A határozatok végrehajtása (XXIX. fejezet), Záró rendelkezések (XXX. fejezet).⁹

A 2003. június 30-ig hatályos Be. 12. § (2) bekezdése értelmében a bírósági eljárást — ha a törvény kivételt nem tesz — nyomozás előzi meg. Az új Be. 2. § (1) bekezdése szerint a bíróság az ítékezés során vád alapján jár el; a 6. § (1) bekezdése pedig kimondja, hogy a bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak kötelessége, hogy az e törvényben megállapított feltételek esetén a büntetőeljárást megindítsa, illetőleg azt lefolytassa. Az új Be. 28. § (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az ügyész a vádemelés feltételeinek megállapítása végett nyomozást végeztet vagy nyomoz [az új Be. 35. § (1) bekezdése alapján a nyomozó hatóság a nyomozást az ügyész rendelkezése alapján vagy önállóan végzi]. Végül a 164. § (1) bekezdése alapján a büntetőeljárás — ha e törvény eltérően nem rendelkezik — nyomozással kezdődik. E szabályokból ered, hogy a bírósági eljárás feltétele — általában — a már lefolytatott nyomozás. E szabályokból azonban nem vonható le az a következtetés, amely szerint a nyomozást minden esetben bírósági eljárásnak kell követnie. Erre ugyanis csak akkor kerül sor, ha a nyomozóhatóság vagy az ügyész a nyomozást nem szünteti meg; másként megfogalmazva: ha a nyomozóhatóság az adott ügyben a nyomozást vádemelési javaslattal fejezi be, és az ügyész vádat emel. A Be. 12. § (2) bekezdésében foglaltaktól ez idő szerint a hatályos eljárási törvény egyetlen kivételt ismer, ugyanis a Be. XIV. fejezetben szabályozott magánvádas eljárásnak — fő szabály szerint — kizárólag bírósági szakasza van.¹⁰

A büntetőeljárás menetében az említett két fő szakaszon belül a törvény tovább különböztet. A nyomozási fázisakasz tényleges nyomozásra és ügyészi (vádemelési-vádképviseleti) szakra bontható, míg a bírósági szakasz első és másodfokú bírósági eljárásból áll.

1.1.1. A nyomozás helye és szerepe a büntetőeljárásban

A hatályos eljárási törvény szerint bűncselekmény elkövetésének (alapos) gyanúja feljelentés, bejelentés, valamint saját (hivatalos) észlelés útján juthat a hatóság tudomására. Első

⁹ Az új Be. I. részét az 1–163. §-ok tartalmazzák, a II. részt a 164–233. §-ok nevesítik, a III. részt a 234–391. §-ok foglalják magukban, a IV. részt a 392–445. §-ok tartalmazzák, az V. részt a 446–554. §-ok nevesítik, végül a VI. rész az 555–607. §-okig tart.

¹⁰ A magánvádas eljárást a Be. 311–329. §-ai, illetve az új Be. 493–515. §-ai szabályozzák.

lépésként a hatóság megvizsgálja, hogy megvalósult-e a büntetőeljárás megindításának a Be. 12. §-ában meghatározott feltétele, illetve, hogy nem áll-e fenn a 13. §-ban felsorolt eljárási akadályok valamelyike. Amennyiben a feljelentésből vagy az annak kiegészítése során beszerzett adatokból a hatóság azt állapítja meg, hogy a büntetőeljárás megindításának valamilyen akadálya van, a nyomozást megtagadja, ellenkező esetben azt elrendeli.¹¹

A Be. az alapvető rendelkezések körében rendezi a büntetőeljárás megindításának szabályait. A 12. § (1) bekezdése szerint büntetőeljárást csak az e törvényben meghatározott feltételek alapján, bűncselekmény alapos gyanúja esetén, és csak az ellen lehet indítani, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhel. A (2) bekezdés rendelkezik arról, hogy a bírósági eljárást — ha a törvényi kivételt nem tesz — nyomozás előzi meg.

A büntetőeljárás akadályait a Be. 13. §-a nevesíti. E szakasz kimondja, hogy büntetőeljárást nem lehet indítani, és a már megindult eljárást meg kell szüntetni vagy felmentő ítéletet kell hozni, ha *a)* a cselekmény nem bűncselekmény vagy azt nem a terhelt (a feljelentett személy) követte el; *b)* nem állapítható meg bűncselekmény elkövetése, illetőleg az, hogy a bűncselekményt a terhelt (a feljelentett személy) követte el; *c)* büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok áll fenn; *d)* a terhelt cselekményét már jogerősen elbírálták, kivéve a perújítás, a felülvizsgálat és a törvényesség érdekében emelt jogorvoslat esetét.

Az új Be. értelmében a nyomozás az ügyésznek vagy a nyomozó hatóságnak hivatali hatáskörében, valamint a nyomozó hatóság tagjának hivatali minőségében tudomására jutott adatok alapján vagy feljelentésre indul meg. Természetesen az eljáró hatóság az új szabályozás szerint is megvizsgálja, hogy megvalósult-e a büntetőeljárás megindításának az új Be. 6. § (1)–(2) bekezdésében meghatározott feltétele, illetve, nem áll-e fenn a 6. § (3)–(5) bekezdésében felsorolt eljárási akadályok valamelyike. Ha a tudomására jutott adatok alapján vagy a feljelentésből a hatóság arra a következtetésre jut, hogy a büntetőeljárásnak valamilyen akadálya van, a feljelentést elutasítja, ellenkező esetben a nyomozást elrendeli. Az elrendelést követően, a nyomozás teljesítése során a bizonyítás és a tényállás felderítése érdekében a hatóságnak minden szükséges és célszerű intézkedést meg kell tennie.¹²

Az új Be. is az alapvető rendelkezések körében határozza meg a hivatalból való eljárással, a büntetőeljárás megindításával és a büntetőeljárás akadályaitól kapcsolatos szabályokat. A 6. § (1) bekezdése szerint a bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak kötelessége, hogy az e törvényben megállapított feltételek esetén a büntetőeljárást megindítsa, illetőleg az eljárást lefolytassa. A (2) bekezdés rendelkezik arról, hogy büntetőeljárás csak bűncselekmény gyanúja alapján, és csak az ellen indítható, akit bűncselekmény megalapozott gyanúja terhel.

A büntetőeljárás akadályait a (3) bekezdés nevesíti. E bekezdés kimondja, hogy büntetőeljárást nem lehet indítani, a már megindult büntetőeljárást meg kell szüntetni, vagy felmentő ítéletet kell hozni, ha *a)* a cselekmény nem bűncselekmény, vagy azt nem a terhelt (feljelentett személy) követte el; *b)* nem állapítható meg bűncselekmény elkövetése, illetőleg az, hogy a bűncselekményt a terhelt (feljelentett személy) követte el; *c)* — az e törvényben meghatározott kivételekkel — büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok áll fenn; *d)* a terhelt cselekményét már jogerősen elbírálták, kivéve a IV. részben, valamint a XXVIII. fejezet II. és III. címében meghatározott eljárások esetét. Végül az (5) bekezdés alapján azzal szemben, akinek a felelősségét a bíróság szabálysértési eljárásban hozott határozatával állapította meg, azonos tényállás mellett büntetőeljárás — a szabálysértésekről szóló törvényben meghatározott perújítási eljárás lefolytatása előtt — nem indítható.

¹¹ A büntetőeljárás megindításának feltételeit a Be. 121. §-a tartalmazza, a feljelentés (bejelentés vagy a nyomozó hatóság észlelése) során teendő intézkedéseket — ezen belül a feljelentés kiegészítésének szabályait — a 126. § nevesíti. A nyomozás megtagadásának, illetve elrendelésének eseteit a 127–130. §-ok taglalják, végül a nyomozás teljesítéséről a 131. § szól.

¹² A nyomozással kapcsolatos általános rendelkezéseket az új Be. 164–169. §-ai tartalmazzák, a nyomozás megindításának alapjait és a feljelentés elutasítását — A büntetőeljárás megindítása nyomozással címszó alatt — a 170. és a 174–175. §-ok nevesítik, a nyomozás lefolytatásáról pedig a 176–194. §-ok szólnak.

Büntetőeljárás-jogi szempontból tehát — a magánvádas eljárást kivéve — a nyomozás a büntetőeljárás kezdeti szakasza, amelynek feladata, hogy feltárja, összegyűjtse azokat a bizonyításra alkalmas, a büntető anyagi és eljárásjogi szempontból releváns adatokat, amelyek alapján a bűncselekmény elkövetése (megvalósulása), az elkövető személye és büntetőjogi felelőssége megállapítható, továbbá a büntetőeljárással összefüggő megelőzési feladatok végrehajthatók, az eljárás sikeres lefolytatása biztosítható.¹³ E megállapítás összecseng az új Be. 164. § (2) bekezdésében foglaltakkal, amely szerint a nyomozás során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. A tényállást oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthessen arról, vádat emel-e.

1.1.2. A büntető alaki jog és a nyomozás kapcsolata

Az 1.1. fejezetben (A büntetőeljárás szakaszai) szó volt arról, hogy anyagi büntetőjog és az eljárásjogi jog egymás nélkül nem létezhet, mivel a büntetőeljárás során kell az anyagi jogot alkalmazni, tehát az anyagi jog szabályai az eljárásjogi jog nélkül nem érvényesülhetnek. Meghatározásra került, hogy büntetőeljárás-jogi szempontból a nyomozás főszabályként a büntetőeljárás kezdeti szakasza, vagyis a szűkebb értelemben vett nyomozás a büntetőeljárás részét képezi.

Amennyiben szélesebb értelemben vizsgáljuk a nyomozást, látni kell, hogy a büntető alaki-jogi előírások határozzák meg az elérendő célokat, az alanyok jogait és kötelelességeit, az eljárás menetét, a bizonyítás kereteit, eszközeit és szabályait, valamint azt, hogy milyen minőségű adatokra lehet döntést alapozni, akár formai (az eljárás lefolytatására vonatkozó), akár tartalmi (az ügy érdemére vonatkozó) kérdésekről legyen szó. Ezen túlmenően azonban már a hatóság eljáró tagjától és a konkrét lehetőségektől függ, hogy az adott jogágban lehetséges adat- és bizonyítékforrások közül melyiket veszi igénybe, milyen jogi és kriminalisztikai eszközöket és módszereket alkalmaz, hogyan vizsgálja meg, és milyennek találja az értékelés előírt szabályain belül a beszerzett adatok relevanciáját, bizonyító erejét, hitelességét, felhasználhatóságát, valamint mennyire tudatosan, tervszerűen és ésszerűen folytatja le az eljárást.¹⁴ E kérdésekre a kriminalisztika adja meg a választ.

¹³ Forrás: Balláné-Borszéki-Lakatos: *Kriminálmetodológia*, 58–60. oldal (Rejtjel, Kiadó Budapest, 2000).

¹⁴ *Kriminálmetodológia*, 58–60. oldal.

A kriminalisztika a bűncselekmények nyomozásának, felderítésének a tudománya. Célja, hogy a tételes jog által meghatározott keretekben olyan módszereket és eljárásokat dolgozzon ki, amelyek segítségével a készülő bűncselekmények leleplezhetőek, megakadályozhatóak, illetve a már elkövetett bűncselekmények felderíthetőek, elkövetőjük megállapítható és felelősségre vonható. A kriminalisztika tanulmányozza a nyomozás szolgálatában álló természettudományos, műszaki–technikai eszközök és eljárások egyes fajtáit (krimináltechnika), a nyomozási módszereket, a nyomozási cselekmények véghezvitele során célszerű eljárásmodot meghatározó elveket és szabályokat (krimináltaktika), végül az egyes bűncselekményfajták felderítésére alkalmas eszközök és módszerek célszerű és tervszerű felhasználásának kérdéseit (kriminálmetodika). Ismeretanyaga egységes, összefüggő egész alkot, amelynek alkalmazása a bűncselekmények felderítésének eredményesebbé tételével szolgálja a bűnözés elleni küzdelem céljait.¹⁵ E definíciót úgy foglalhatjuk össze, hogy a kriminalisztika (nyomozástan) önálló bűnügyi tudomány, amely — a hatályos jogi szabályozásnak megfelelően — tudományosan megalapozott eszközöket, módszereket és eljárásokat dolgoz ki a felderítés és a bizonyítás, valamint a bűncselekmények megelőzése érdekében.

1.1.3. A nyomozás meghatározása kriminalisztikai szempontok szerint

A nyomozás helye és szerepe a büntetőeljárásban című fejezetben a nyomozást büntetőeljárás-jogi szempontok szerint határoztuk meg. E definíció jól érzékelhetően a nyomozás büntetőeljárás rendeltetését és feladatait foglalta össze. Tekintettel a büntetőeljárás-jog és a kriminalisztika szoros kapcsolatára, okkal-joggal merül fel a kérdés: szükség van-e külön kriminalisztikai nyomozás-fogalomra, vannak-e olyan megkülönböztető jegyek, amelyek indokoltá teszik az elhatárolást? Vajon a nyomozás büntetőeljárás-jogi fogalma mennyire illeszthető be a kriminalisztikai terminológiába?

A kérdések megválaszolásához figyelembe kell venni, hogy bármilyen eljárást (például büntető-, szabálysértési vagy államigazgatási eljárás) vizsgálunk meg, rendszerint ugyanazzal a sablonnal találkozunk: a hatóság tudomására jut valamely, a számára intézkedési és döntési kötelezettséggel járó esemény; ezt követően a feltalálható adatok összegyűjtése, és az eljárás lefolytatásához szükséges feltételek biztosítása céljából meghatározott szabályok szerint különböző cselekményeket, intézkedéseket foganatosít; végül a beszerzett adatok elemzéséből-értékeléséből levont következtetéseire alapozva, a megismerő tevékenysége eredményeképpen — a jogi előírások figyelembe vételével — meghozza a kívánatos döntést.

Ez a megismerő tevékenység mindegyik eljárási típus esetében egy bizonyos, jogi szempontból releváns, múltbeli, egyedi esemény valóságnak megfelelő feltárására irányul, és az egész munkafolyamatban mindenütt szerepet kapnak a kriminalisztikai eszközök és módszerek is. A különbség abban rejlik, hogy a tényállás megállapítása és a döntés jogáganként eltérő módon és keretek között megy végbe, miután az egyes eljárási fajtákban

¹⁵ Forrás: Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): Kriminalisztika. Általános rész, 7–13. oldal (Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961).

nem azonosak a célok, a feladatok, az eljárási szabályok, valamint az alkalmazható eszközök és módszerek.

Mindezekből következik, hogy a nyomozás kötött eljárás mód, de csak annyiban, amennyiben nem hagyhatja figyelmen kívül a jogi szabályozást, másrészt viszont a kriminalisztika tudományos eredményeire támaszkodó sajátos, aktív szellemi-gyakorlati tevékenység, amely egyszerre szolgálja a múltbeli esemény kívánt mértékű megismerését (az objektív igazság megállapítását) és az eljárás sikeres lefolytatását.

A nyomozás sajátossága még, hogy a megismerés mindig rekonstrukciós jellegű: a döntéshez szükséges információk nem a jövőből származnak, hanem előzményi adatok. A rekonstrukció itt azt jelenti, hogy a jelen időben érvényesülő, megtalálható, beszerezhető, felkutatható adatok, ismeretek és bizonyítékok alapján az állásfoglaláshoz megkívánt mértékben megkíséreljük megismerni a múltbeli eseményt.

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy a nyomozás kriminalisztikai szempontokból történő meghatározásakor nem csak a fő funkcióra, a büntetőeljáráshoz fűződő kapcsolatára kell utalni, hanem figyelemmel kell lenni a kriminalisztikának a más jogterületeken történő alkalmazására is. Ez egyúttal egy fontos szemléletbeli különbségre is felhívja a figyelmet, amely szerint a nyomozás fő célja nem a bűncselekmények felderítése és bizonyítása (minthogy ez a büntetőeljárás-jogi nyomozás-fogalomból következne), hanem az objektív igazság megállapítása.

Az igazság fogalma történelmi koronként változó. Legegyszerűbb megközelítésben az igazság „valaminek az igaz volta; a valóságot hűen tükröző, neki teljesen megfelelő, igazi tényállás. Jogi értelemben a törvényeknek, jogszabályoknak való megfelelés, illetve nekik megfelelő döntés, ítélet.”¹⁶ Más megfogalmazásban „az igazság az objektív valóság történetileg adekvát visszatükröződése, amikor a megismerő szubjektum az objektumot, a megismerés tárgyát úgy reprodukálja, ahogyan az a tudaton kívül és tőle függetlenül létezik; a társadalmi gyakorlat által ellenőrzött emberi képzetek, fogalmak, ítéletek, következtetések, elméletek objektív tartalma. Az igazság a szüntelenül fejlődő megismerés eredményeinek végtelen, összefüggő sora.”¹⁷

Az igazságtól elválaszthatatlan az „igazságosság (igazság a szó erkölcsi jelentésében), amely az emberi cselekvésnek a jog és erkölcs normáival való megegyezését jelenti; minden embernek megvan a maga jogköre; ezt kölcsönösen tisztelnünk kell, ez az igazságosság nem egyéb, mint az e tisztületnek megfelelő cselekvés, illetőleg az a lelki állapot, melyből ily cselekvés fakad. Az erkölcsi jogrend tételes törvényekben nyer kifejezést; így megkülönböztethetünk jogi értelemben vett, törvényes, formai igazságosságot és erkölcsi értelemben vett igazságosságot, amely természetesen nem mindig megegyező. Ezért mondja a latin szólás: *Summum ius, summa iniuria*, azaz a törvény betűje szerint vett igazságosság a legnagyobb igazságtalansággá válhatik. Ha a bírónak vagy akárkinek módjában van enyhíteni a tételes írott törvény betűjén, akkor ezt a tekintetbe vételét az igazi igazságnak: méltányosságnak nevezzük.”¹⁸

¹⁶ Juhász József–Szóke István–O. Nagy Gábor–Kovalovszky Miklós (szerk.): Magyar értelmező kéziszótár, 583. oldal (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978).

¹⁷ Szigeti Györgyné–Vári Györgyné–Volczar Árpád (szerk.): Filozófiai kislexikon, 151–154. oldal (Kossuth Könyvkiadó, 1980, Budapest).

¹⁸ Révai (Hypertextes) Nagy Lexikona, X. kötet, 481. oldal (Woodstone Interactive CD-ROM Fejlesztő és Kiadó Kft., Budapest, 1998).

Nem kétséges tehát, hogy szükség van külön kriminalisztikai nyomozás-fogalomra, mivel egyértelműen léteznek olyan megkülönböztető jegyek, amelyek indokoltá teszik az elhatárolást. A kifejtetteket összegezve, kriminalisztikai szempontból a nyomozás a múltbeli releváns esemény objektív igazságnak megfelelő rekonstruálására, és az eljárási célok elérésére irányuló sokoldalú szellemi és gyakorlati tevékenység, amely a szükséges és lehetséges cselekvések tervszerű, tudatos, a vonatkozó eljárási szabályoknak megfelelő végrehajtása útján valósítható meg.¹⁹

A fenti definíció természetesen nem egyedüli terminus technikus a kriminalisztikai szakirodalomban. Dobos János, *Kis nyomozástan* című könyvében például a következőket írja: „a nyomozás olyan problémamegoldó gondolkodás, amely a múltban megtörtént eseményekről tárgyi és személyi jellegű bizonyítékokat keres, rögzít, biztosít, hogy a bűncselekmény és bűnösség bizonyításával segítse a vizsgálati munkát, és megalapozóan hasson a bírói ítéletre.”²⁰ Dávid Gábor és Horváth Nándor megfogalmazásában „a nyomozás a büntetőeljárás első fő szakasza, a nyomozószerveknek a büntetőeljárás keretében végzett széles körű, célirányos és sokrétű adatgyűjtő tevékenysége, amely a büntett tényállásának felderítésére, a bizonyítékok összegyűjtésére, az elkövetők felkutatására és arra irányul, hogy az elkövető a büntetőjogi felelősségre vonás alól ne vonhassa ki magát.”²¹

A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Bp.) 83. §-a értelmében „A nyomozás tárgya: azoknak az adatoknak kipuhatólása és megállapítása, amelyek a vád emelése, vagy nem emelése kérdésében a vádló tájékoztatására szükségesek. A nyomozás e határon túl nem terjedhet.”²² A 130.000/99. BM számú körrendelet²³ mellékletének 1. §-a közelebből jelöli meg a nyomozás feladatát, midőn a következőkre mutat rá: (...) „a nyomozás célja kipuhatólni és megállapítani: a) követtetett-e el büntetendő cselekmény vagy sem, b) ha igen, ezen cselekmény elkövetésével ki vagy kik gyanúsíthatók alaposan.”²⁴

Nemes Sándor detektív főfelügyelő szerint: „A nyomozásnak sok változata van. Ezért olyan nyomozási szabályt, amely az elkövetett bűncselekmény minden változatára alkalmazható lenne, felállítani nem lehet. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincsenek olyan alapelvek, technikai fogások, amelyek valamely esetre vonatkozathatóak. Abból a meghatározásból kell kiindulnunk, hogy a nyomozás magja az adat, célja pedig az adatgyűjtés. Ennek alapján a bűncselekmény tényálladékát képező elemeket kell keresnünk. Minden bűncselekménynek van alanya, tárgya és cselekménye.”²⁵

¹⁹ Kriminálmetodológia, 58–60. oldal.

²⁰ Dobos János: *Kis nyomozástan*, 29. oldal (BM Könyvkiadó, Budapest, 1988).

²¹ Dávid Gábor–Horváth Nándor: *Rendőri kézikönyv*, 366. oldal (BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1972).

²² Bursics Zoltán: *A magyar bűnvádi eljárási jog vázlat*, 127. oldal (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1947).

²³ 1899. évi december hó 22-én 130.000/99. sz. a. kelt körrendelet a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896: XXXIII. törvénycikk életbeléptetése alkalmából a nyomozó rendőri hatóságok és közegek részére kibocsátott Utasítás tárgyában.

²⁴ Vásárhelyi Gyula (szerk.): *Rendészet. Rendőri büntető bírászkodás. Rendőri hatóságok és közegek részvétele a bünygyi nyomozásban. Rendőri igazgatás*, 481–482. oldal (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1911).

²⁵ Nemes Sándor: *Gyakorlati nyomozás*, 65. oldal (Griff Könyvkiadó kiadása, Budapest, 1944).

II.

A BIZONYÍTÁS

2.1. A büntetőeljárásbeli bizonyítás egyes kérdései²⁶

Mielőtt a felderítés és a bizonyítás egységének kérdéseit megvizsgálánk, célszerű áttekinteni a büntetőeljárásbeli bizonyítás alapfogalmait, ezen belül a bizonyítás fogalmát, célját és feladatát, a bizonyítás folyamatát, a bizonyítási cselekmények és a bizonyítás alanyainak körét, valamint meg kell határozni a bizonyítás tárgyát.²⁷

2.1.1. A bizonyítás fogalma, célja és feladata

A bizonyítás, mint tevékenység nem szűkíthető le csupán a büntető és polgári perre, hiszen minden olyan eljárás szükségképpen velejárója, amely tények megállapítását vagy állítások igazolását tűzi ki célul.²⁸ Bizonyításról beszélhetünk logikai, esztétikai, retorikai és matematikai értelemben, valamint jogi szempontból.

A Révai Nagylexikon meghatározása szerint a „bizonyítás logikai értelemben valamely ítélet valóságának vagy valótlanságának kimutatása okokból. A kérdés tehát mindig az, vajon a bizonyítandó ítélet alanya összeegyeztethető-e annak állítmányával. Kétféle úton érhetünk célt: vagy az alanyfogalom tartalmából indulunk ki, vagy annak köréből. Az első esetben az alany tartalmát egy általánosabb fogalom alá helyezzük, és ennek valamely lényeges jegyét átvisszük reá, vagyis az általánosból következtetünk a különösre és akkor a bizonyítás *deduktív*. A második esetben kimutatjuk, hogy az alanyfogalom körébe tartozó minden egyes fajt külön-külön megilleti az állítmány, tehát az egész alanyt is megilleti, vagyis a különösből következtetünk az általánosra és akkor a bizonyítás *induktív*. Ez utóbbi teljes lesz, ha az alanyfogalom egész köre ismeretes, ellenkező esetben az indukció nem teljes. Ha az ítélet igazolására részint dedukciót, részint indukciót használunk, akkor a bizonyítás vegyes. Mind a két esetben szükséges, hogy oly tételekből induljunk ki, melyek maguk bizonyításra nem szorulnak, különben a bizonyítás a végtelenbe menne, és egyáltalában nem volna lehetséges. Az ilyen önmagában bizonyos tételt elvnek (*axióma*), az elvből kiinduló ítéleteket és következtetéseket, melyek végre szükségképpen a bizonyítandó ítéletre vezetnek, érveknek, okadatoknak (*argumenta*) nevezzük. Az érvekben rejlik a bizonyító erő (*vis probandi*), melynek forrása vagy maga az érvek tartalma, tehát a bizonyítás anyaga, vagy azoknak elrendezése és csoportosítása, tehát a bizonyítás alakja. A bizonyítási eljárás (*modus probandi*) is lehet kétféle: egyenes (*direkt*), ha a bizonyítandó tétel igazságát közvetlenül az érvekből vezetjük le, közvetett pedig (*indirekt, apagógikus* bizonyítás), ha a bizonyítandó tételnek igazságát az ellenkezőnek lehetetlenségéből következtetjük (*deductio ad absurdum*). Az indirekt és induktív bizonyításnak kisebb a bizonyító ereje, mint a

²⁶ E fejezet elkészítéséhez — az idézett és hivatkozott műveken túl — felhasználtam „Az erőszakos közöszülés” című, korábban megjelent tanulmányomból „A bizonyítás problematikája” című részt (Magyar Rendészet, 2000. évfolyam 1–2. és 3–4. szám, 33–73. oldal, Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2000).

²⁷ A bizonyítás általános szabályait a Be. IV. Fejezet I. Cím (59–61. §), a bizonyítás eszközeit a IV. Fejezet II. Cím (62–88. §) tartalmazza. Az új Be. VII. fejezete (75–125. §) foglalkozik a bizonyítással. E fejezeten belül az I. Cím (75–78. §) a bizonyítás általános szabályait rögzíti, a II. Cím (79–94. §) a tanúvallomást nevesíti, a III. Cím (95–98/A. §) a tanú védelmével kapcsolatban szabályokat sorolja fel, a IV. Cím (99–114/A. §) a szakvéleménnyel összefüggő tudnivalókat tartalmazza, az V. Cím (115–116. §) a tárgyi bizonyítási eszközzel és az okirattal foglalkozik, a VI. Cím (117–118. §) a terhelt vallomásra vonatkozó rendelkezéseket taglalja, a VII. Cím (119–125. §) a bizonyítási eljárásokat ismerteti.

²⁸ Kengyel Miklós: A magyar polgári eljárásjog, 235. oldal (Osiris Kiadó, Budapest, 1998).

deduktív bizonyításnak. Az tudniillik kimutatja, miért helyes az állítás, míg az induktív bizonyítás csak kimutatja, hogy helyes, de nem mondja, miért helyes az állítás, az indirekt bizonyítás pedig csak azt mutatja, hogy az ellenkezője lehetetlen. A bizonyításnak anyagában épp úgy, mint alakjában fordulhatnak elő hibák. Ilyenek: a *hysteron-proteron*, ha a bizonyításra nem szoruló tételt még be nem bizonyított érvekkel támogatjuk; a körben való bizonyítás (*petitio principii*), ha a még csak bizonyítandó tétel magának az érvnek bizonyítására szolgál (*circulus in demonstrandonak* is nevezetük); az ugrás a bizonyításban (*saltus in probando*), ha a következtetési láncolat nem folytonos és összefüggő. A bizonyítás akkor is hibás, ha többet vagy kevesebbet bizonyít, mint amennyit kell (*qui nimium probat, nihil probat*); vagy ha egészen mást bizonyít, mint amit a tétel tartalmaz; ez utóbbi hibát fogalomzavarnak (*ignoratio elenchi*) is nevezzük.²⁹

Jogi szempontból különbséget tehetünk polgári, államigazgatási, szabálysértési eljárásban történő, valamint büntető perbeli bizonyítás között.

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) 1. §-a szerint a polgári perrendtartásnak „az a célja, hogy a természetes személyek és más személyek vagyoni és személyi jogaival kapcsolatban felmerült jogviták bíróság előtti eljárásban való pártatlan eldöntését az e fejezetben meghatározott alapelvek érvényesítésével biztosítsa.”

A polgári perbeli bizonyítás szabályait a Pp. 163–211. §-a tartalmazza. A 163. § értelmében a bíróság a per eldöntéséhez szükséges tények megállapítása végett bizonyítást rendel el. A bíróság az ellenfél beismerése, mindkét fél egyező vagy az egyik félnek az ellenfél által bírói felhívás³⁰ ellenére kétségbe nem vont előadása folytán valónak fogadhat el tényeket, ha azok tekintetében kételye nem merül fel. A bíróság az általa köztudomásúnak ismert tényeket valónak fogadhatja el. Ugyanez áll azokra a tényekre is, amelyekről a bíróságnak hivatalos tudomása van. Ezeket a tényeket a bíróság akkor is figyelembe veszi, ha azokat a felek nem hozták fel, köteles azonban a feleket e tényekre a tárgyaláson figyelmeztetni.

A Pp. 164. §-ának rendelkezése alapján a per eldöntéséhez szükséges tényeket általában annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valónak fogadja el. A bíróság bizonyítást hivatalból akkor rendelhet el, ha azt törvény megengedi.

A Pp. felsorolja a bizonyítási eszközöket is, amelyek a 166. § (1) bekezdése szerint különösen a tanúvallomások, a szakértői vélemények, a szemlék, az okiratok és egyéb tárgyi bizonyítékok. A (2) bekezdés külön kihangsúlyozza, hogy eskünek a perben helye nincs.

Az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény (a továbbiakban: Áe.) 1. §-a értelmében e törvény „célja, hogy a közigazgatási szervek hatósági eljárásának szabályozásával elősegítse az államigazgatási feladatok eredményes ellátását.”

Az államigazgatási eljárásban is folyik bizonyítás. Az Áe. 26. §-a — a tényállás tisztázása alcím alatt — úgy rendelkezik, hogy a közigazgatási szerv köteles a határozathozatalhoz szükséges tényállást tisztázni. Ha ehhez a rendelkezésre álló adatok nem elegendőek, hivatalból vagy kérelemre bizonyítást folytat le. A közigazgatási szerv által hivatalosan ismert

²⁹ Révai: III. kötet, 371. oldal.

és a köztudomású tényeket nem kell bizonyítani. Bizonyítási eszközök különösen: az ügyfél nyilatkozata, az irat, a tanúvallomás, a szemle és a szakértői vélemény. A közigazgatási szerv a bizonyítékokat egyenként és összességükben értékeli, és az ezen alapuló meggyőződése szerint állapítja meg a tényállást.³¹

A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (a továbbiakban: Sztv.) preambuluma alapján „e törvény célja, hogy gyors és eredményes fellépést biztosítson azokkal a jogsértő magatartásokkal szemben, melyek a bűncselekményekhez képest enyhébb fokban sértik vagy veszélyeztetik a társadalom általánosan elfogadott együttélési normáit, akadályozzák vagy zavarják a közigazgatás működését, illetve meghatározott tevékenység vagy foglalkozás gyakorlására vonatkozó jogszabályokba ütköznek. E célok megvalósítása érdekében a törvény meghatározza a szabálysértések elkövetése miatt alkalmazható joghátrányokat, e cselekmények elbírálásának rendjét, s ennek keretében azt a jogot, hogy az érintettek az e törvényben meghatározott feltételek mellett bírósághoz fordulhatnak.”

A bizonyítás általános szabályait az Sztv. V. fejezet (52–66. §) taglalja, ezen belül pedig a bizonyítás elveit az 52. § sorolja fel. E szerint a szabálysértési hatóság és a bíróság az ügy megítélése szempontjából lényeges körülményeket köteles tisztázni. Amennyiben a rendelkezésre álló adatok az érdemi döntés meghozatalához nem elegendőek, a tényállás tisztázása érdekében bizonyítást folytat le. Az eljárás alá vont személy nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására, felelősségének bizonyítása a szabálysértési hatóságot, illetőleg a bíróságot terheli. A szabálysértési eljárásban szabadon felhasználható minden olyan bizonyítási eszköz, amely a tényállás megállapítására alkalmas lehet. Köztudomású tényeket, továbbá azokat a tényeket, melyekről a szabálysértési hatóságnak, illetőleg a bíróságnak hivatalos tudomása van, nem kell bizonyítani.

A bizonyítás eszközeiről az 53. § rendelkezik, amelynek értelmében a bizonyítás eszközei különösen a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat, a szemle és az elkövető vallomása. A szabálysértési eljárásban bizonyítékként felhasználhatóak azok a bizonyítási eszközök is, melyeket az arra feljogosított hatóságok törvényes eljárásuk keretében szereztek meg.

Noha az ismertetett eljárási törvények felsorolják a bizonyítási eszközöket, azonban ez a felsorolás korántsem teljes. Erre utal az idézett szakaszoknál a „különösen” kitétel. Ebből eredően mindegyik eljárásban szabadon felhasználható minden más olyan bizonyítási eszköz, amely a tényállás felderítésére alkalmas lehet.

³⁰ Pp. 141. § (2) bekezdése.

³¹ Az elsőfokú eljárás szabályait az Áe. 13-41. §-ai rendezik.

A hatályos Be. 1. §-a kimondja, hogy: „e törvény célja az, hogy a büntetőeljárás szabályozásával, a törvényességnek megfelelően biztosítsa a bűncselekmények felderítését, a Magyar Köztársaság büntető törvényeinek alkalmazását.” Az új Be. az eljárási törvény célját egzakt módon nem határozza meg.

Király Tibor szerint a büntetőperbeli bizonyítás a hatóságok és más résztvevők megismerő tevékenysége, amely a múltban történt bűncselekmény megállapítására és e megállapítás igazolására szolgál.³² A bizonyítás célja a büntetőjogi felelősség eldöntéséhez szükséges ténybeli ismeretek megszerzése. Ebből eredően: a bizonyítás feladata az, hogy az eljáró hatóság — az eljárás résztvevőinek közreműködésével — tisztázza a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó tényállást (ideértve az elkövető személyét is), és e tényállást a valóságnak megfelelően állapítsa meg.³³

Az eddig kifejtettekből jól látható tehát, hogy a felsorolt eljárások bizonyítási formáinak közös eleme a megismerési tevékenység.

2.1.2. A bizonyítás folyamata

A büntetőperbeli bizonyítás folyamatáról beszélhetünk tartalmi (materiális) és alaki (eljárásjogi) értelemben. Tartalmi szempontból a büntető eljárásban a bizonyítás a bűncselekménnyel és az elkövető személyével kapcsolatos múltbeli tények hiteles megismerését és egyúttal a megismerés helytállóságát igazoló adatok, körülmények rögzítését (dokumentálását) jelenti (tehát ahogyan a még nem ismert, nem bizonyított tény megismert és bizonyított tényé válik); alaki aspektusból a bizonyítás folyamatán azt értjük, ahogyan a bizonyítás a büntető eljárás megindulásától kezdve, annak egyes szakaszaiban, a befejezéséig halad előre (tehát, miképpen az eljárás előrehaladása során, az eljárás egyes szakaszaiban a bizonyítási tevékenység folyik).³⁴

A büntetőeljárás során tehát hosszadalmas és bonyolult megismerési folyamat megy végbe, ami — általános menetét tekintve — nem különbözik a mindennapi, a hétköznapi életben vagy a tudományos kutatások során végbemenő megismerési folyamattól.³⁵ Az eljárás kezdetén több-kevesebb körülmény utalhat arra, hogy bűncselekmény történt. Ebből kiindulva

³² Király Tibor: Magyar büntető-eljárási jog, 215. oldal (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974).

³³ Cséka Ervin–Vida Mihály: A büntető eljárás jog vázlata. I. kötet, 174–175. oldal (JATEPress, Szeged, 1999).

³⁴ Vesd össze az I. rész, I.1. fejezetében (A büntetőeljárás szakaszai) foglaltakkal!

³⁵ Forrás: Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán, 146. oldal (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972).

folyamatosan vagy kisebb-nagyobb ugrásokkal növekszik az eljáró hatóságok rendelkezésére álló ismeretanyag, egészen addig, amíg a büntetőeljárás végső szakaszában az elkövetett bűncselekménnyel és az elkövető büntetőjogi felelősségével kapcsolatosan — az adott feltételek között feltárható — valamennyi lényeges körülmény ismertté válik.

A büntetőeljárás során végbemenő megismerési folyamat tehát a nem tudástól — a tények többé-kevésbé hézagos ismeretén keresztül — vezet a bűncselekménnyel kapcsolatos lényeges körülmények tisztázásához.³⁶

2.1.3. A bizonyítási cselekmények és a bizonyítás alanyai

A bizonyítás az eljárás során bizonyítási cselekmények foganatosításával valósul meg. Ez a bizonyítás alanyainak azon tevékenysége, amely a bizonyítékként felhasználható bizonyítási eszközök beszerzésére, értékelésére és rögzítésére irányul.

A bizonyítás alanyai a hatóságok (bíróság, ügyész, nyomozó hatóság), a büntetőeljárásban résztvevő személyek (terhelt, védő, sértett, magánvádló, pótmagánvádló,³⁷ magánfél, egyéb érdekeltek, képviselők,³⁸ segítők³⁹), valamint csak a bizonyításban részt vevő személyek (tanú, szakértő, szaktanácsadó,⁴⁰ tolmács, pártfogó felügyelő⁴¹).⁴² A bizonyítás alanyai közül a hatóságoknak a feladata (kötelezettsége) a bizonyítás.

A bizonyítás alanyainak a büntetőeljárásban betöltött helyét és szerepét az alábbiak jól szemléltetik.

A büntetőeljárás alanyai alapvetően két kategóriába sorolhatók: ezek a főszemélyek és a mellékszemélyek.

A főszemélyek tovább csoportosíthatók hatóságokra és magánszemélyekre. A hatóság lehet ügydöntő vagy nem ügydöntő, ez pedig attól függ, hogy a büntetőeljárás milyen szakaszban van. Általánosságban ki kell jelenteni, hogy a bíróság mindkét szakaszban ügydöntő főszemély, azonban ez a nyomozóhatóságra és az ügyészre csak a nyomozási szakaszban jellemző, ugyanis ez utóbbiak a bírósági szakaszban már nem ügydöntő főszemélyek.

Magánszemély például a terhelt, a védő és a sértett, mellékszemély pedig — többek között — a tanú, a szakértő, illetve a tolmács.⁴³

³⁶ Forrás: Katona Géza: Valós vagy valótlan? Értékelés a büntetőperbeli bizonyításban, 17–20. oldal (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990).

³⁷ Új Be. 53. §.

³⁸ Új Be. 56–58. §.

³⁹ Új Be. 59. §.

⁴⁰ A szaktanácsadó terminus technikust az új Be. nem használja.

⁴¹ Új Be. 114/A. §.

⁴² A büntető ügyekben eljáró hatóságokat a hatályos Be. II. Fejezet I. Cím (16–21. §), illetve az új Be. II–IV. Fejezet (12–41. §); a büntetőeljárásban részt vevő személyeket a hatályos Be. III. Fejezet (43–58/A. §), valamint az új Be. V. Fejezet (42–59. §) nevesíti.

2.1.4. A bizonyítás tárgyának fogalma

A bizonyítás tárgyát a tényeknek az a köre alkotja, amelyre a bizonyítás irányul. Egy adott bűncselekmény elkövetésével kapcsolatban számtalan tény valósulhat meg, amelyek közül az eljárás szempontjából egyesek jelentősek, mások nem.

A hatályos Be. szerint a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető törvények és az eljárási jogszabályok alkalmazása szempontjából jelentősek.⁴⁴

Az új Be. értelmében a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárási jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni. A bizonyítás a büntetőeljárás járulékos kérdéseinek — különösen a polgári jogi igénynek — elbírálásában jelentős tényekre is kiterjedhet. Nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek köztudomásúak, vagy amelyekről az eljáró bíróságnak, ügyésznek, illetőleg nyomozó hatóságnak hivatalos tudomása van. Az eljárásban részt vevő személyek az e törvényben meghatározott esetekben és módon kötelesek és jogosultak a bizonyításban közreműködni.⁴⁵

A bizonyítás tárgyának megválasztására vonatkozóan tehát mindkét törvény azt a követelményt támasztja, hogy a bizonyítás a megalapozott tényállás megállapításához szükséges, lényeges (releváns) tényekre, és ne a közömbös tényekre irányuljon. Büntető anyagi jogi szemszögből bizonyítani az adott bűncselekmény tényállási elemeit kell.

A bizonyítás tárgyának meghatározásakor indokolt röviden kitérni a bizonyítandó és a bizonyító tények kérdéskörére is. A bizonyításban a bizonyítandó tény fennállására nézve a bizonyító tény észlelése útján vonhatunk le következtetéseket. A bizonyító tény önmagában nem tekinthető jogi fogalomnak. A bizonyítás mint jogi tevékenység során a bizonyító tény mint bizonyíték kerülhet alkalmazásra. A tény általános értelemben a valóság egy mozzanata, az, ami van, ami megtörtént, vagy amit megtettek.⁴⁶ E megállapításból kiindulva, jogi értelemben a bizonyítékot a bizonyító télynél szélesebb fogalomnak kell tekinteni. Ennek megfelelően a büntetőeljárásbeli bizonyításban bizonyítékok azok az objektíve létező tények, tudományosan elismert jelenségek, összefüggések, amelyek a bizonyítandó tény fennállásának megállapítására alkalmasak.⁴⁷

⁴³ Forrás: Fülöp Edit: Büntetőeljárás-jogi szemléltető táblák, 14. oldal (Rendőrtisztai Főiskola–Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001).

⁴⁴ Be. 59. § (1) bekezdése; a (2) bekezdés pedig kimondja, hogy nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek köztudomásúak, vagy amelyekről a hatóságnak hivatalos tudomása van.

⁴⁵ Új Be. 75. §.

⁴⁶ Magyar értelmező kéziszótár, 1357. oldal.

⁴⁷ Valós vagy valótlán, 26–30. oldal.

Idézzük fel a Bp. szellemében a korabeli bizonyítás fogalmát: „A bünyvádi perben a bizonyítás az a perbeli tevékenység, mely által a bíróság, illetőleg az eljárásra hivatott más hatóság határozatára vagy intézkedésére nézve lényeges valamely tény valóságát vagy valótlanágát megállapítják.

A bíróság vagy más hatóság a perben lényeges tény valóságáról vagy valótlanágáról négyféle alapon szerezhet meggyőződést:

- a) saját érzéki észlelete alapján, ami feleslegessé teszi a bizonyítást, tehát a bírói szemle nem tartozik a bizonyító eszközök közé.
- b) más egyének (a felek, a tanúk, vagy a szakértők) nyilatkozata alapján. A szakértő a létező állapotot megállapítja és annak megítélése céljából véleményt nyilvánít.
- c) bizonyos egyének vagy tárgyak létezése, bizonyos tulajdonsága vagy minősége által.
- d) közvetett, összetett, ill. mesterséges bizonyítás útján. Ez utóbbi lényege az, hogy a bizonyítás tárgyai olyan tények, amelyekből a bizonyítandó tény valóságára vagy valótlanágára lehet következtetni.

Ha kizárólag a hatóság belátásától függ, hogy mit fogadjon el bizonyító eszköz gyanánt és mit tekintsen bizonyítottnak: a szabad bizonyítási elmélet érvényesül. Ellenben a kötött vagy törvényes bizonyítási rendszer van hatályban, ha a törvény határozza meg, hogy minő bizonyító eszközökkel lehet élni; ill. ezeket milyen alakban lehet felhasználni és mit kell vagy legalább mit szabad bizonyítottnak tekinteni (igenleges vagy nemleges törvényes bizonyítási rendszer). Évezredes tapasztalás kimutatta, hogy a törvényes bizonyítási rendszer feladatát nem képes megoldani s ezért az újabb korban minden államban a szabad bizonyítás rendszerére tértek át. A magyar bünyvádi prtt. 324. szakasza is kimondja, hogy a bíróság a bizonyítékoknak egyenként és egybefüggésükben való gondos mérlegelésével határoz; a 349. szakasz pedig az esküdtekre nézve szintén a szabad bizonyítás elvét emeli érvényre. Ez azonban nem egyértelmű a jelszóként gyakran használt, de valójában homályos jellegű belső meggyőződés elvével, hanem azt jelenti, hogy a bírák és esküdtek az értelemnek alapos, tárgyilagos és lelkiismeretes munkáját végzik. A bizonyítás tárgya általában mindaz, amitől valamely jogszabály alkalmazása vagy valamely intézkedés függ. Egyes irányokban a bizonyítás szüksége elesik, más tekintetben az ki van zárva.

A bizonyítás lefolyása általában a következő:

- a) a bizonyíték megjelölése;
- b) a bizonyítás felvétele;
- c) a bizonyító eszközben rejlő bizonyító ok mérlegelése.

A büntető perben a vádlónak kell bizonyítani. Ezért a vád bizonyítékai megelőzik a védelem bizonyítékait. A bizonyító eszközöket a felek jelölik meg, különösen a vizsgálat elrendelése iránti indítványban, vagy a vádiratban, de a bizonyítást a bíróság hivatalból is elrendelheti és végzi. A bizonyítás döntő része rendszerint az ítéelő bíróság előtt, tehát a tárgyaláson vagy főtárgyaláson történik. Különösen a feleket, tanúkat és szakértőket a főtárgyalási elnök, ill. a tárgyalást vezető bíró hallgatja ki. A tanúkhöz és a szakértőkhöz a felek és képviselőik közvetlenül is intézhetnek kérdéseket. A felek által teljesített keresztkérdést a bünyvádi perrendtartás megengedi, de a gyakorlatban az nem érvényesül.⁴⁸

2.2. A bünygyi felderítő (nyomozó) és vizsgálati munka (a felderítés és a bizonyítás) egysége

A büntetőeljárásbeli bizonyítás általános kérdéseit követően meg kell határozni a felderítés és a bizonyítás fogalmát, specifikumait. Szót kell ejteni arról, hogy e kettő, látszólag különálló tevékenység tulajdonképpen egységes, de legalábbis kölcsönhatásban áll egymással. E kérdéskör taglalása választ adhat arra a kérdésre is, hogy vajon célszerű-e a bünygyi felderítői, nyomozói és a vizsgálati munkát elhatárolni egymástól? Ehhez azonban szükséges a felderítés mellett a bizonyítást ismételtten, egy másfajta aspektusból megvilágítani.

⁴⁸ Révai: III. kötet, 371. oldal.

2.2.1. A felderítés meghatározása

Köznap értelemben, aki felderít, az valaminek az ismeretlen körülményeit tisztázza; a felderítés pedig az a cselekvés, amely szerint valakit vagy valamit felderítenek. Katonai szempontok szerint a felderítés az ellenség helyzetére, szándékaira stb. vonatkozó adatoknak a szerzése.⁴⁹

A felderítés kifejezés a szakmai gyakorlat szóhasználatában és a szakirodalomban többféle összefüggésben és értelmezésben szerepel. A különböző álláspontokban annyi a közös, hogy valamennyi meghatározás a felderítést egyfajta nyomozási, adatgyűjtő tevékenységnek tekinti, ugyanakkor a felderítés tárgyát, kereteit, eszközeit és módszereit illetően már vannak eltérések.

Amikor a felderítés megjelöléssel a titkos bűnüldöző tevékenységet különböztetjük meg a nyílt nyomozástól, akkor tulajdonképpen az úgynevezett operatív munka (mai szóhasználattal: titkos információgyűjtés, illetve titkos adatszerzés) szinonimájaként használjuk.⁵⁰

A büntetőeljárás-jogi ismeretanyag, illetőleg a jogi szabályozás a felderítéssel csak érintőlegesen foglalkozik. Nem határozza meg a fogalmát, hanem körülírja a büntetőeljárás-béli funkcióját. Lényegében a tényállás, illetve az elkövető kilétének a megállapítását és a bizonyítékok összegyűjtését tekinti felderítésnek.⁵¹

A hatályos Be. 5. § (1) bekezdése szerint a hatóságok feladata, hogy az eljárás minden szakaszában a tényállást alaposan és hiánytalanul tisztázzák, a valóságnak megfelelően állapítsák meg, a terhelő és mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket egyaránt figyelembe vegyék. Fel kell deríteni azokat az okokat és körülményeket is, amelyek a bűncselekmény elkövetését közvetlenül lehetővé tették.

A 2003. január 1-jén hatályba lépő új Be. a jelenlegi szabályozáshoz képest pontosabban fogalmaz. A 77. § (1) bekezdése kimondja, hogy a bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során e törvény rendelkezései szerint kell eljárni. Jogszabály elrendelheti a bizonyítási cselekmények teljesítésének, a bizonyítási eszközök megvizsgálásának és rögzítésének, valamint a bizonyítási eljárások lefolytatásának meghatározott módját. A 164. § (2) bekezdése pedig meghatározza, hogy a nyomozás során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. A tényállást oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthessen arról, vádat emel-e.

A bűnügyek nyomozásához kapcsolódó hagyományos értelmezések a felderítés szerepét a bűnügyek meghatározott csoportjához, az úgynevezett ismeretlenes ügyekhez kötve, azaz csak szűk körben vizsgálják. Nem térnek ki a felderítési tevékenységnek a más ügyekben (ismert elkövető ellen indított, illetve szabálysértési, államigazgatási eljárás) betöltött szerepére, így nyilván nem is tárhatják fel a felderítés összes jellemző vonását.

⁴⁹ Magyar értelmező kéziszótár, 372. oldal.

⁵⁰ A titkos információgyűjtés szabályai a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) VII. fejezete (63–75. §) tartalmazza; a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzésről pedig az új Be. IX. Fejezet V. Címe (200–206. §) rendelkezik.

Az egyik felfogás a felderítés fogalmát a nyomozás fázisaihoz köti, amely szerint a felderítés azonos az ismeretlenes szakasszal, vagyis a büntetőeljárás nyomozási szakaszának azon részével, amikor az eljárás fő iránya az ismeretlen tettes kilétének megállapítása. E nézet tehát az ismeretlenes ügyekben folytatott nyomozást tekinti felderítésnek, megkülönböztetve ezzel az ismert elkövetővel szemben folytatott eljárást. Egy másik álláspont szerint felderítés a még nem ismert bűncselekmény megismerésére irányuló hatósági tevékenység is.

Dobos János az ismeretlenes ügyek felderítését mint munkafolyamatot a következőképpen írja le: „Valakinek vagy valakiknek, valamely bűncselekmény vagy bűncselekmények elkövetésében való bűnössége csak büntetőeljárás keretében vizsgálható és bizonyítható. Ez viszont a Be. előírásai szerint — az abban meghatározott bizonyítási eszközökkel — történik. Ezeket a bizonyítási eszközöket — bizonyítékokat — a nyomozás során szerezzük be. A nyomozás tehát, a törvény által szabályozott tevékenység. A felderítés pedig olyan nyomozás, amikor az ügy lényeges körülményeit elsősorban azért tisztázzuk, hogy az eljárás kezdetekor ismeretlen tettes vagy tettesek személyét megállapítsuk, és a bűnösségüket is bizonyítani tudjuk.”⁵² E meghatározást alapul véve a felderítés szerves része a nyomozásnak, azonban fő feladatát tekintve elkülönül attól, ergo: a felderítés és a bizonyítás nem azonos, mivel a felderítés tulajdonképpen kiszolgálja a bizonyítást. E meghatározást jól érzékelteti az, amikor az ügynevezett vizsgálati szakaszban is folyik felderítés.

Az eddig megállapítottakat összegezve, a felderítés lényege, hogy ismertté váljanak a releváns tények, rendelkezésre álljanak és felhasználhatóak legyenek a történeti tényállás megállapításához és az eljárás lefolytatásához (a feltételek biztosításához) szükséges adatok.

2.2.2. A bizonyítás meghatározása

Köznapi értelemben, aki bizonyít, az valaminek igaz, érvényes vagy megtörtént voltát igazolja, vagyis igaznak állít valamit. A bizonyítás az a cselekvés, eljárás, ahogy valamit bizonyítanak.⁵³ A bizonyításnak — tárgyától, céljától, eszközeitől, módszereitől és alkalmazásának funkciójától függően — sokféle megfogalmazása ismeretes.

A bizonyítás a filozófiában logikai művelet: a szükséges és elégséges feltételekből kiindulva kimutatja valaminek az igaz voltát, másképpen: valamely állítás igazságának

⁵¹ Kriminálmetodológia, 60–62. oldal.

⁵² Kis nyomozástan, 29. oldal.

⁵³ Magyar értelmező kéziszótár, 139. oldal.

elégséges indokolása más ítéletek (bizonyított tételek) segítségével. A bizonyítás a formális logikában olyan eljárás, amelynek célja valamely állítás igaz vagy hamis voltának kimutatása tisztán gondolati tevékenység útján; a dialektikus logikában pedig elméleti és gyakorlati műveletek, eszközök, valamint kísérletek által az objektív igazság megállapítására szolgáló eljárás. (A jogi és a kriminalisztikai bizonyítás mind a formális, mind a dialektikus logikai bizonyítást is alkalmazza.)

A büntetőeljárásban a bizonyítás a tényállás objektív, a valósággal megegyező megállapítására irányuló cselekvéssorozat: a tényállás feltárása, megismerése, rögzítése, rekonstruálása és az ennek alapján hozott hatósági döntések megindokolása.

A jogtudományok művelői körében számtalan bizonyítás-fogalom létezik.

Vida Mihály szerint: „A bizonyítás tények valósággal való egyezésének — igazságnak — a kimutatása olyan tények alapján, amelyeknek egyezése a valósággal — vagyis igazsága — már ki van mutatva. A bizonyítási eljárás (processzuális) fogalma azonban ennél szélesebb, mert magában foglalja a büntető jogilag jelentős tények törvényes bizonyítási eszközök és módszerek útján való megismerését (tények felderítése), továbbá a tényeknek bizonyítási eszközökkel való igazolását.

A büntetőeljárás szempontjából jelentős (releváns) tények mindig múltbéliek, melyek különféle állítások, feltevések formájában jelennek meg (pl. feljelentés, a hatóság észlelése), vagy akár objektív formában is (pl. halott ember, betörés vagy közlekedési baleset helyszíne).

Büntetőügyekben a bizonyítás az eljárás alanyainak (hatóságok és magánszemélyek) eljárási cselekményeivel — a bizonyítási cselekményekkel — végzett tevékenység. A meghatározott eljárási szabályok szerint végrehajtott bizonyítási cselekmények összessége: a bizonyítási eljárás.

A büntetőeljárásban a bizonyítás fogalma összetett fogalom, amely magában foglalja a bizonyítás célját, feladatát, tárgyát, eszközeit, alanyait és ezek eljárási cselekményeit.

A büntető eljárási törvény a bizonyítás eljárásjogi szabályait, alapvető elveit, tárgyát és eszközeit határozza meg.⁵⁴

Chwala Tamás meghatározása értelmében: „A bizonyítás az eljárásban résztvevő hatóságok és más résztvevők megismerő tevékenysége, melynek során egy múltbéli eseményt próbálnak meg gondolatban rekonstruálni és az oksági összefüggések feltárásával az objektív igazságot kívánják megállapítani.”⁵⁵ A szerző a továbbiakban utal arra, hogy a büntető eljárási bizonyítás nem egyenlő a logikai bizonyítással. A nyomozó hatóság az eljárási cselekmények során felhasználja ugyan a logika szabályait, de tevékenysége egyben jogilag is körülhatárolt. (Vesd össze Vida Mihály meghatározásával!)

Katona Géza szerint a büntetőeljárás megindítását a már elkövetett bűncselekmény váltja ki, így nyilvánvaló, hogy ezzel az eseménnyel kapcsolatban kell az igazságot megismerni. A szerzőnek határozott álláspontja, hogy a hatóságok bűnygyekkel összefüggő megismerő tevékenységének a múltra, a jelenre és a jövőre egyaránt ki kell terjednie, mivel a büntetőeljárás csak akkor töltheti be funkcióit, ha

- a múltban végbement eseménnyel, a bűncselekménnyel kapcsolatban valósan állapítja meg a történeti tényállást oly módon, hogy a bizonyítás során reálisan észleli a jelen tényeit, körülményeit;
- a törvények által meghatározott jogkövetkezmények közül azokat és olyan mértékben alkalmazza, amelyektől a jövőben várunk kedvező hatást, akár a felelősségre vont személy magatartásában, akár a társadalom mikro- vagy makroszintjein.⁵⁶

Bíró Endre a bizonyítási eljárást általánosságban a következők szerint definiálja: a „bizonyítási eljárás (eljárásjogok) a felek vagy a hatóság, bíróság által szükségesnek tartott bizonyítékok feltárásának, tárgyaláson történő bemutatásának és értékelésének folyamata.”⁵⁷

Más jogágakban is hasonló szerkezetű a bizonyítás: az eljárási szabályok megállapítják a bizonyítás tárgyát, eszközeit, szabályait (elveit), valamint a bizonyítási eljárás alanyait és menetét (ezek a jogi bizonyítás közös vonásai).

⁵⁴ A büntető eljárási jog vázlata I. kötet, 174. oldal.

⁵⁵ Büntetőeljárás-jog, 77. oldal.

⁵⁶ Valós vagy valótlan, 21–22. oldal.

A kriminalisztikában egyformán szerepet kap a tudományos, a logikai, a jogi bizonyítás. A nyomozás szempontjából értelmezve abban ragadhatjuk meg a bizonyítás lényegét, hogy az egy jogfüggő cselekvéssorozat: a nyomozás során összegyűjtött adatok közül a jogi szempontból releváns tényeket az eljárásjogi szabályozásnak és a kriminalisztikai ajánlásoknak megfelelő módon kell beszerezni, valóságtartalmukat és hitelességüket a jogi bizonyítási elveknek és szabályoknak alkalmas módon kell igazolni.⁵⁸

2.2.3. A felderítés és a bizonyítás egysége

A felderítés és a bizonyítás abban megegyezik egymással, hogy mindkettő a vizsgált esemény szükséges mértékű megismerésére irányuló szellemi és gyakorlati (racionális és empirikus) megismerő tevékenység, ugyanakkor eltérnek egymástól funkciójukban, forrásaikban, eszközeikben és módszereikben, sőt gyakran a következményeikben is.

A múltbeli esemény megismeréséhez és az eljárás lefolytatásához lényegesen több adatra van szükség, mint amennyi a bizonyításhoz elengedhetetlen. Ennek egyik oka a megismerési folyamat rekonstrukciós jellege, a másik ok pedig az, hogy az eljárási (nyomozási) feladatok teljesítéséhez számos olyan adatra is szükség van, amely nem tartozik a bizonyítás tárgyához.

Noha a felderítés és a bizonyítás eltérő funkciót tölt be a nyomozásban, az eljárás előbbre vitelében, a hangsúly azon van, hogy miképpen egészítik ki egymást.

Különbözőek a felderítés és a bizonyítás forrásai, eszközei és módszerei. A felderítés során mindenféle adat, tény, vélemény, információ és adatforrás felhasználható, amelyben természetesen benne van az eljárásjogi szabályoknak és a kriminalisztikai ajánlásoknak megfelelő (e szabályokban és ajánlásokban nevesített) bizonyítási eszközök alkalmazása, sőt a titkos információgyűjtés, illetve a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzés is. A bizonyításban viszont csak a vonatkozó eljárásjogi és kriminalisztikai előírásoknak, vagyis a mindenkor hatályos büntető alaki jogszabályoknak megfelelő eszközök és módszerek alkalmazhatók.

Az eddig vázoltakat összegezve megállapítható, hogy a felderítés és a bizonyítás a nyomozás keretén belül folyik. A felderítés és a bizonyítás egységes folyamat, függetlenül attól, hogy a felderítési tevékenység inkább a bűnüldözési (nyomozói) funkció sajátja, míg a bizonyítás a vizsgálati szakaszt jellemzi leginkább. A felderítés során is folyik egyfajta

⁵⁷ Bíró Endre: Magyar jogi kesszótár, 34. oldal (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996).

⁵⁸ Kriminálmetodológia, 62–64. oldal.

bizonyítás, de a vizsgálati szakban az úgynevezett szélesítés alkalmával a vizsgáló is végez felderítő tevékenységet. (Minden vizsgáló nyomoz, de a nyomozók nem vizsgálnak.) Más megközelítésben úgy lehet jellemezni e két folyamat viszonyát, hogy a nyomozási szakban a felderítés és a bizonyítás kölcsönhatásban van egymással.

A nyomozás tehát — figyelemmel a kriminalisztikai ajánlásokra is — törvény által szabályozott tevékenység. A felderítés pedig olyan nyomozás — ha úgy tetszik, a nyomozás azon része —, amikor az ügy lényeges körülményeit elsősorban azért tisztázzuk, hogy az eljárás kezdetekor ismeretlen tettes vagy tettesek személyét megállapítsuk és a bűnösségüket bizonyítani tudjuk.⁵⁹ A felderítés lényegében nem más, mint egy adatgyűjtés, az ügy szempontjából releváns adatok felkutatása, összegyűjtése, ellenőrzése, értékelése és rögzítése az eljárásjogban meghatározottak szerint. Ez egy önmagába többször visszatérő folyamat, amely a nyomozási szakra és a vizsgálati szakra egyaránt érvényes azzal a különbséggel, hogy a nyomozási szakaszban a felderítő tevékenység dominál, míg a vizsgálati szakaszban a bizonyítás a meghatározó tényező. Másképpen: a felderítésnek, vagyis az adatgyűjtő tevékenységnek a bizonyítás tárgyára kell kiterjednie,⁶⁰ míg a bizonyítás felfogható úgy is, mint a felderítés során felkutatott adatok, tények összegyűjtése, rögzítése és biztosítása a törvényben meghatározottak alapján.⁶¹

A felderítés és a bizonyítás egységének kérdése a kriminalisztika tudományok jeles képviselőit is megihlette.

Katona Géza szerint a büntetőeljárásban résztvevő hatóságok tevékenységében a bizonyítás mellett szerephez jut a felderítés, a tények feltárása, mivel elsősorban a büntetőeljárás kezdetén, sok esetben még az eljárás formális megindítását megelőzően már szükségessé válhat egyes körülmények megismerése. Eljárásjogi szempontból a felderítés és a bizonyítás közötti határvonal a nyomozás elrendelése, amelyet megelőzően bizonyítási cselekmény — a törvény által konkrétan meghatározott aktusok kivételével — nem végezhető. A bizonyítás eredményeinek eljárásjogilag szabályozott rögzítése is — figyelemmel a már említett törvényi kivételekre — a nyomozás elrendelését, mint jogi aktust követően történhet meg. A szerző tartalmi, módszertani szempontok alapján a felderítés és a bizonyítás elhatárolását nem tartja

⁵⁹ Kis nyomozástan, 29. oldal [vesd össze a 2.2.1. alfejezetben (A felderítés meghatározása) foglaltakkal].

⁶⁰ A hatályos Be. 59.§ (1) bekezdése értelmében a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető törvények és az eljárási jogszabályok alkalmazása szempontjából jelentősek; az új Be. 75. § (1) bekezdése szerint a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni (A bizonyítás tárgya).

⁶¹ Forrás: Kovács Gyula: A bünygyi szolgálati ág struktúrájának átszervezése a helyi rendőri szerveknél. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató, 1997. évi 3–4. szám, 21-38. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 1997).

indokoltnak: „A felderítés tartalmilag új tények feltárását jelenthetné, a bizonyítás pedig a már feltárt tényekre vonatkozó ismeretek ellenőrzését, értékelését. E megismerés ezen két eleme a hétköznapi életben — ide sorolhatjuk a büntetőeljárás gyakorlatát is — nehezen választható el egymástól. A megismerési folyamatban az újonnan szerzett ismeretek ellenőrzése, értékelése sem logikailag, sem időbelileg nem választható el az előző elemi megismerési mozzanattól.”⁶²

Lakatos János, a felderítés és a bizonyítás nyomozásban betöltött szerepét a következők szerint summázza: „(...)

- a nyomozáson belül nem azonosak a felderítés és a bizonyítás keretei, forrásai, eszközei és módszerei;
- a nyomozás folyamatában a felderítés adatgyűjtő tevékenység, a bizonyítás a releváns adatok valódiságát igazoló eljárás;
- a felderítés biztosítja a történeti tényállás megállapításához, az eljárási feladatok végrehajtásához és a bizonyítás feltételeinek megteremtéséhez szükséges adatokat, a bizonyítás a vizsgált eseményre vonatkozó eljárási szabályoknak megfelelően igazolja a releváns tények hitelességét;
- a felderítés és a bizonyítás a nyomozáson belül a megismerés két különböző szintű fokozata: a felderítés lehetővé teszi az objektív igazság megállapítását, a bizonyítás biztosítja a felderítési adatok cáfolhatatlanságát, ezzel a jogi keretek között történő felhasználhatóságát.”⁶³

A nyomozási és a vizsgálati szakasz régi jogunkban is elkülönült. A Bp. szerint a „vizsgálat az előkészítő eljárás rendszerint második, a nyomozást követő, de igen gyakran (különösen főmagánvádas esetekben) a nyomozás elmaradása esetén első fázisa. A vizsgálat, szemben a nyomozással, már bírói tevékenység, azonban mégis csak előkészítése a büntető pernek, mert célja azoknak az adatoknak bírói kiderítése és megállapítása, amelyek alapján eldönthető, hogy van-e helye a főtárgyalás elrendelésének, vagy hogy meg kell-e szüntetni a bűnvádi eljárást. A vizsgálat az e cél szabta határokon túl nem terjedhet.”⁶⁴

Bursics Zoltán a Bp. hivatkozott szakaszát a következőképpen kommentálja: „A vizsgálat célja is adatgyűjtés, mint a nyomozásé. Ez az adatgyűjtés bár még mindig a vádló tájékoztatására szolgál, mert a vádeltérítés érvényesülése következtében a bíróság hivatalból nem jár el (úgy a főtárgyalás elrendelése, mint az eljárás megszüntetése vádló indítványa kapcsán történik), azonban a vizsgálat előkészíti egyúttal a vizsgálati szak után következő bírói tevékenységet is. A vizsgálat konzerválja, biztosítja, esetleg azokat a bizonyítékokat, amelyek a főtárgyalásig veszendőbe mehetnek. A vizsgálat éppen ezért független bírói személyre bízandó.”⁶⁵

⁶² Valós vagy valótlan, 26. oldal.

⁶³ Kriminálmetodológia, 68. oldal.

⁶⁴ Bp. 102. §-a.

⁶⁵ A magyar bűnvádi eljárási jog vázlata, 134. oldal.

III.

A BŰNÜGYI VIZSGÁLATI MUNKA TERVEZÉSE ÉS SZERVEZÉSE

3.1. A tervezésről, szervezésről és ellenőrzésről általában

A terv jövőbeni cselekvést, annak idejét és módját meghatározó elgondolást jelent. Aki tervez, az pedig valamire vonatkozóan tervet készít.⁶⁶ A terv a módzatok, eszközök, eljárások rendszere, amelyek valamely meghatározott cél szolgálatában állnak és e cél elérésére szolgálnak.⁶⁷ Ehhez képest a tervezés az a szellemi tevékenység, amelynek során elkészül a jövőben elérni kívánt célok cselekvési programja.⁶⁸

A szervezés olyan szellemi tevékenység, amely meghatározott cél érdekében, munkafolyamatok és ezek ellátására hivatott szervezetek, általában ember-gép rendszerek létrehozására, illetve fejlesztésére, működésük rendjének tartalmi és formai előírásaira, a munkaerő, a munka tárgya, a munkamódszer és munkaeszköz optimális összehangolására irányul.⁶⁹

Az ellenőrzés a szervezetben folyó tevékenység eredményeinek, minőségjegyeinek, célszerűségének, valamint (külső és belső) feltételeinek megállapítására, értékelésére irányul.⁷⁰

A tervezés, szervezés és ellenőrzés a vezetéstudomány szemszögéből a vezetési ciklus szerves részei, önálló vezetési funkciók, amelyek elméletileg és didaktikailag ugyan elválaszthatók a többi elemtől (célok kijelölése, tájékozódás-tájékoztatás, döntés), gyakorlatilag azonban szoros kapcsolatban állnak mindegyikkel.

A vezetés általános társadalmi funkció, ezért hatékony megvalósításához speciális tevékenységek ellátása szükséges minden vezetői szinten és szakterületen.

A vezetés kettős jellegéből adódóan ezek a tipikus tevékenységek részben a vezető-vezetett viszonyrendszerhez, részben a vezetés hatékonyságnövelő, összehangoló munkájához, kötődnek. A vezető-vezetett viszonyrendszerhez kapcsolódik a munkatársak kiválasztása, ösztönzése, nevelése, ezek a vezetés szubjektív, az emberi tényezőhöz fűződő, emberközpontú folyamatát alkotják.

A célok kitzúzése, a feladatok megosztása, majd összehangolása, a közös munka céltudatossága biztosítása érdekében a vezetőnek az objektív, feladatközpontú vezetési folyamat tevékenységeleleit kell megvalósítania. Ezek az alapvető vezetői funkciók: célkitüzés, tájékozódás-tájékoztatás, tervezés, döntés, szervezés, ellenőrzés.

A vezetés társadalmi és technikai oldala csak egymással állandó kölcsönhatásban értelmezhető, ezért az objektív és szubjektív feladatsor is csak egymást folytonosan áthatva valósulhat meg.

A vezetői tevékenység technikai oldala az objektív vezetési folyamat formájában realizálódik, amelynek központi eleme a döntés. A döntéshozatal a legspecifikusabb vezetői tevékenységelem, amely önmagában nem

⁶⁶ Magyar értelmező kéziszótár, 1367. oldal.

⁶⁷ Révai: XVIII. kötet, 201. oldal.

⁶⁸ Tóth Antal (szerk.): Ifjúsági Kislexikon, 279. oldal (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983).

⁶⁹ Forrás: Dr. Gunde-Hegyí-Várkonyi: Vezetési ismeretek II. kötet, 61. oldal (Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1991).

⁷⁰ Vezetési ismeretek II. kötet, 73. oldal.

adható át, nem delegálható. A vezetési folyamat minden egyes eleme szorosan kapcsolódik a döntéshez, egy részük annak előkészítését, más részük végrehajtását szolgálja.

A döntés-előkészítő szakasz tipikus tevékenységelei: a célkitűzés, a tájékozódás-tájékoztatás, és a tervezés; a döntés végrehajtása pedig a szervezés és ellenőrzés fázisából épül fel. Bármely vezetői probléma megoldásának folyamata tehát a cél meghatározásával kezdődik és a célmegvalósítás ellenőrzésével zárul.

A vezetési ciklus egyes tevékenységeleinek tartalma a következő:

- a cél kijelölése a vezetett (irányított) szervezet vagy egység tevékenységének irányát, a jövőben elérendő állapotot vagy eredményt tartalmazza;
- a tájékozódás-tájékoztatás szakaszában a cél megvalósításához szükséges külső és belső adatok összegyűjtése, rendszerezése, értékelése történik (értelemszerűen ugyanakkor már a cél kitűzése is információkon alapul);
- a tervezés funkciója az egymással összemérhető, reális döntési variációk kialakítása, amelynek során a várható pozitív és negatív következményeket is fel kell mérni, valamint ki kell dolgozni az alternatívák közötti választás szempontjait;
- maga a döntés tudatos választás az előkészítés során összeállított lehetőségek közül, ami vagy az adott tevékenység céljára, vagy a megvalósítás módjára, esetleg mindkettőre vonatkozik;
- a szervezés fázisában történik a cél realizálásához szükséges részfeladatok meghatározása, ezek megosztása, majd összehangolása. Ide tartozik természetesen a végrehajtás objektív és szubjektív feltételeinek biztosítása is;
- az ellenőrzés hivatott az előkészítés, a döntés, vagy a végrehajtás szakaszában fellépő hibák, eltérések feltárására, ennek alapján kiküszöbölésére, csökkentésére, illetve a jövőbeni hibák megelőzésére.⁷¹

Az a kitétel, hogy a döntéshozatal önmagában nem delegálható, a fent vázolt tevékenységelemek funkciójából is kikövetkeztethető. Minél nagyobb területet fog át egy vezető tevékenysége, ezek a funkciók annál szélesebb körben oszlanak meg, majd adott vezetői szinten már intézményesülve önálló szervezeti egységek tevékenységeként jelentkeznek.

A tervezéssel, szervezéssel és ellenőrzéssel kapcsolatos ismeretek vázlatos áttekintését követően indokolt foglalkozni a vezető és a vezetés problematikájával. Mi a vezetés, illetve ki minősül vezetőnek?

Ha lexikális tömörséggel akarunk választ adni a kérdésre, akkor a vezetés a szervezeten belüli irányító tevékenység. Elsődleges feladata a döntéshozatal, részfeladatai: döntés-előkészítés, döntés, utasítás, ellenőrzés. Az elvi vezetés megjelöli a feladatokat, s biztosítja a végrehajtáshoz szükséges feltételeket. Az operatív vezetés részletesen meghatározza a feladatokat, folyamatosan részt vesz a végrehajtás szervezésében és konkrét utasításokat ad

⁷¹ Vezetési ismeretek II. kötet, 1–5. oldal.

ki.⁷² A vezetői tevékenységnek éppen az a sajátossága, hogy mások, a hozzá tartozó személyek és szervezetek teendőiről dönt.⁷³ Egyfajta megközelítésben a vezetés olyan tevékenység, amely bizonyos célok érdekében más emberek tevékenységét szervezi, irányítja és ösztönzi. A vezetést gyakran kulcskérdésként említik. A köznyelvben azt mondjuk, hogy kulcsembert az a személy, akin valamilyen fontos dolog múlik. Valóban, egy vezető az egész vállalkozás, egy bizonyos részleg vagy egy adott program kulcsembere.⁷⁴ Más meghatározás szerint vezetők azok az értelmiségiek, menedzserek és önálló szakemberek, akiknek pozíciójuk, illetve tudásuk folytán a mindennapi munkájukhoz tartozik, hogy olyan döntéseket hozzanak, amelyek jelentős hatással vannak az egész szervezet teljesítményére és eredményeire.⁷⁵

Tehát ki is az a vezető? A vezető az a személy, aki más személyek, illetőleg a neki alárendelt szervek (egységek) tevékenységét meghatározott célok elérése végett tervezi, szervezi, irányítja és ellenőrzi.⁷⁶ Az eddigiekből is kitűnik, hogy a vezetési folyamat központi eleme a döntés. Ebből következően „a vezető az az ember, aki dönt; néha helyesen dönt, de mindig ő dönt.”⁷⁷

3.2. A tervszerűség, szervezettség és ellenőrzöttség, mint a bűnügyi vizsgálati munkával szemben támasztott alapkövetelmények

A nyomozásnak — és ezen belül a bűnügyi vizsgálati munkának — meghatározott jogi, kriminalisztikai, valamint az ügy egyediségéből fakadó bonyolult követelményrendszernek kell megfelelnie. E munka eredményességét nem csupán az anyagi és eljárásjogi szabályok milyensége, a kriminalisztikai eszközök és módszerek fejlettsége és a bűnügyek nehézségi foka, hanem további objektív (anyagi, technikai) és szubjektív (személyi) tényezők is befolyásolják, illetve óhatatlanul megjelennek a bűnüldöző szervekkel szemben támasztott követelmények, a néha ellentmondásos társadalmi elvárások is.

Mindezeket figyelembe véve a vizsgálati munka nem nélkülözheti a tervszerűséget, a szervezettséget és az ellenőrzöttséget. Csak ez által biztosítható ugyanis a nyomozás

⁷² Akadémiai Kislexikon II. kötet, 887. oldal (Akadémiai Kiadó és Nyomda, Budapest, 1990).

⁷³ Gazdag Miklós–Meitner Tamás: A vezetés emberi tényezői, 12. oldal (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968).

⁷⁴ William D. Hitt: A mestervezető, 15. oldal (OMIKK, Budapest, 1990).

⁷⁵ Peter F. Drucker: A hatékony vezető, 15. oldal (Park Könyvkiadó, Budapest, 1992).

⁷⁶ Vezetési, szervezési, információs és számítástechnikai értelmező szótár, 534. oldal (KGM–MTTI, Budapest, 1974).

teljessége, objektivitása és gyorsasága, az eljárási cselekmények és intézkedések magas hatásfoka, a beszerzett információk megőrzése és felhasználása a bizonyításban, a nyomozásban részt vevő erők együttműködése, a személyi és technikai feltételek gazdaságos kihasználása.⁷⁸

A Gyarmathy István által szerkesztett *A nyomozók kézikönyve* a következőképpen fogalmaz e kérdéssel: „A nyomozás bonyolultsága vagy kevésbé bonyolultsága minden esetben az elkövetett bűncselekmény körülményeitől függ. A nyomozás azonban minden esetben számos olyan tevékenységet és intézkedést követel meg a nyomozótól, amelynek elvégzését csak előre kidolgozott nyomozási terv alapján hajthatja végre.”⁷⁹

3.3. A bűnügyi vizsgálati munka tervezése és szervezése

E fejezetben a bűnügyi vizsgálati munka tervezésének és szervezésének főbb elméleti kérdéseit, a vizsgálati munka tervezésének és szervezésének fogalmait, elveit, a tervezés folyamatát, a vizsgálati terv tartalmát, valamint a vizsgálati tervek fajtáit szeretném — a teljesség igénye nélkül — bemutatni.

3.3.1. A bűnügyi vizsgálati munka tervezésének és szervezésének főbb elméleti kérdései

A nyomozás, tehát a vizsgáló tevékenysége is meghatározott, egymáshoz kapcsolódó elemekből álló, ennél fogva tervezhető munkafolyamat.

A munkafolyamatok elemzésével a szervezés és vezetéselmélet foglalkozik, amelynek számos eredményét hasznosítja a krimináltaktika, elsősorban természetesen a nyomozástervezés és -szervezés módszereinek a fejlesztésében. A szervezéselmélet a munkafolyamatot rendszerként fogja fel, meghatározza azokat a megoldásokat, amelyekkel a rendszernek a környezetéhez fűződő kapcsolatai és belső törvényszerűségei feltárhatók. E vizsgálódás célja az, hogy kialakítható legyen az a rendszer, amely az adott munkafolyamatnak legjobban megfelel, amely a környezeti hatásokra optimálisan reagál és a lehető legkisebb energiárfordítás útján biztosítja a kitűzött cél elérését. Ez magában foglalja

⁷⁷ Az idézet Peter F. Drucker hivatkozott művében szerepel, és John H. Pattersontól származik.

⁷⁸ Forrás: Illár Sándor (szerk.): *Krimináltaktika II.* kötet, 294–295. oldal (Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998).

azt is, hogy lehetőséget kell biztosítani a munkafolyamat és az azt lebonyolító szervezet hatékony irányítására, az előre látható és a nem várt események következtében fellépő problémák megoldására is.

A rendszer — filozófiai megközelítésben — egynemű vagy összetartozó dolgoknak, jelenségeknek bizonyos törvényszerűségeket mutató rendezett egésze,⁸⁰ azaz egymással meghatározott összefüggésben levő elemek egységes egészet képező összessége.⁸¹ Rendszer lehet egy gépi mechanizmus, az élő szervezet, a természeti jelenségek együttese, vagy a társadalmi formáció. A környezettel való kapcsolattartás alapján a rendszer lehet nyílt vagy zárt. A nyílt rendszerek meghatározott kölcsönhatásban vannak a környezettel, míg a zárt rendszerek nem vesznek fel és nem is adnak át hatásokat (információkat) a környezetből, illetve a környezetnek. Az adott rendszer általában egy magasabb szintű, magasabb szervezetségű rendszer eleme, saját alkotóelemei pedig alacsonyabb szintű rendszereket képeznek. A rendszernek egy sajátos fajtája a szervezet (emberi, társadalmi organizmus). Ez olyan rendszer, amely önálló céljai megvalósításához rendelkezik belső vezérlő funkcióval is.⁸²

A szervezélelmélet egyik alapvető fogalma a szervezési vagy igazgatási (vezetési) ciklus, amely tulajdonképpen minden szervezési tevékenység alapmodellje, és amely minden szervezési tevékenységben érvényesül.

Az igazgatási (vezetési) ciklus elemeiről a 3.1. fejezetben (A tervezésről, szervezésről és ellenőrzésről általában) már szó volt, ezek: a cél kijelölése; a tájékozódás-tájékoztatás; a tervezés; a döntés; a szervezés (a végrehajtás megszervezése); az ellenőrzés.

Az igazgatási ciklus elemeit a nyomozás folyamatában is megtaláljuk. Az egyes folyamatok megismerését, valamint az adott cél elérésére alkalmas szervezeti rendszer létrehozását jelentősen elősegíti a folyamat, illetve a szervezet különböző modelljeinek kialakítása, vizsgálata. Nyilvánvaló, hogy a modell elkészítésekor figyelembe kell venni a rendelkezésre álló lehetőségeket éppen úgy, mint a kitűzött célt, amelyet a munkafolyamattal, illetve a szervezettel el kell érni. Lényegében ilyen modell a nyomozás folyamatábrája, az ugyancsak elméleti feldolgozás eredményeképpen összeállított, az összes nyomozástervezési és -szervezési feladatot tartalmazó nyomozási (vizsgálati) terv sémája, valamint a — kriminálmétodika egyik alapvető módszereként, illetve a gyakorlati munkában is alkalmazott — nyomozási títusterv. Ezek az említett modellek, amellet, hogy lehetővé teszik az alapos elemzést, a témára vonatkozó ismeretek gyarapítását, elősegítik a nyomozás tervezésére, szervezésére vonatkozó ismeretanyag elsajátítását és közvetlenül felhasználhatók a gyakorlatban is.

A vizsgálati munka tervezésének és szervezésének főbb elméleti kérdései az alábbiakban foglalhatók össze:

⁷⁹ Gyarmathy István (szerk.): A nyomozók kézikönyve, 152. oldal (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1955).

⁸⁰ Magyar értelmező kéziszótár, 1160. oldal.

⁸¹ Forrás: Tomori Lajos (szerk.): Filozófiai kislexikon, 300. oldal (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980).

⁸² Ifjúsági Kislexikon, 316. oldal.

- a nyomozás, ezen belül a vizsgálati munka — annak ellenére, hogy minden egyes ügyben számtalan ismeretlen, előre nem látható tényező játszik szerepet — tervezhető munkafolyamat;
- nem csak egyes ügyek megoldására lehet tervet készíteni, hanem az azonos típusú ügyek megoldása érdekében olyan ajánlásokat (tervezési sémákat, títusterveket) lehet kidolgozni, amelyek kezdettől fogva irányító hatást gyakorolhatnak, ezzel meggyorsíthatják és megkönnyíthetik a feladatok megoldását, elősegíthetik a felesleges kitérők, valamint a hibák és tévedések kiküszöbölését;
- a vizsgálati munka tervezése és szervezése során nem lehet figyelmen kívül hagyni az adott ügyön kívül, azzal egy időszakban végrehajtandó más feladatokat.⁸³

Az előzőekben szó volt arról, hogy az igazgatási ciklus elemeire épülő vezetői tevékenység és a nyomozás (vizsgálati munka) rendszerének folyamata jól összehangolható. A vezető feladatait és a nyomozás folyamatát a következőképpen állíthatjuk párhuzamba egymással.

Problémahelyzet alatt a megoldásra váró ügy értendő, amely a hatályos Be. szerint bejelentés, feljelentés vagy saját észlelés útján jut a hatóság tudomására; az új Be. alapján azonban az ügyésznek vagy a nyomozó hatóságnak hivatali hatáskörében, valamint a nyomozó hatóság tagjának hivatali minőségében tudomására jutott adatok alapján vagy feljelentésre indul meg a büntetőeljárás.⁸⁴ A *célok kijelölése* során el kell dönteni, hogy a hatóság tudomására jutott információknak van-e büntetőjogi relevanciájuk, amennyiben igen, rendelkezik-e az ügyben a hatóság hatáskörrel és illetékességgel? A hatályos Be. 22. §-a és az új Be. 37. § (1) bekezdése értelmében a rendőrség — mint nyomozó hatóság — hatáskörét és illetékességét külön jogszabály határozza meg.⁸⁵ A *tájékoztatás-tájékoztatás* a rendelkezésre álló adatok vizsgálatát, csoportosítását, rendszerezését és értékelését jelenti. A tájékoztatás-tájékoztatást követően *dönteni* pedig az áttételről,⁸⁶ a nyomozás megtagadásáról (az új Be.

⁸³ Krimináltaktika II. kötet, 295–297. oldal.

⁸⁴ Lásd a hatályos Be. 121. §-ának, illetve az új Be. 170. § (1) bekezdésének rendelkezéseit, valamint a bűnügyek rendőrségi nyomozásáról szóló 40/1987. BM utasítás (a továbbiakban: NYUT) 385–407. pontjaiban foglaltakat! (Az új Be. hatálybalépésével egyidejűleg a NYUT helyében egy, az igazságügy miniszter és a belügyminiszter által kiadott együttes rendelet lép, amely — várhatóan — szabályozni fogja a nyomozó hatóságok hatáskörét és illetékességét is).

⁸⁵ E jogszabály — jelenleg — a rendőrség nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről szóló 15/1994. (VII. 14.) BM rendelet.

⁸⁶ Lásd a hatályos Be. 125. § (2) bekezdésének és az új Be. 171–172. §-ának rendelkezéseit, valamint a NYUT 408–414. pontjaiban foglaltakat!

szerint a feljelentés elutasításáról),⁸⁷ a feljelentés kiegészítéséről (a feljelentés kiegészítés jogintézményét az új Be. nem alkalmazza),⁸⁸ illetőleg a nyomozás elrendeléséről⁸⁹ kell.

A feljelentés kiegészítésével (csak a hatályos Be. szerint) vagy a nyomozás elrendelésével újból indul a folyamat.

Problémahelyzet alatt ismét a megoldásra váró ügy értendő. A *kijelölendő cél* a feljelentés kiegészítése esetén döntés a nyomozás megtagadásáról vagy a nyomozás elrendeléséről, amennyiben a büntetőeljárás megindult, a cél nem lehet más, mint az ismeretlen elkövető felderítése, illetve ismert elkövető esetén a tényállás felderítése és a bizonyítás.⁹⁰ A *tájékozódás-tájékoztató* ugyancsak a rendelkezésre álló adatok vizsgálatát, csoportosítását jelenti, *tervezés* alatt pedig az eljárási feladatok meghatározása és az azok teljesítésére vonatkozó előzetes elképzelések, ésszerű programok összeállítása, illetve a verziók felállítása értendő. *Dönteni* az aktuális feladatokról kell, és a *szervezés* során elsősorban a kitűzött feladatok végrehajtásához szükséges feltételeket kell biztosítani, valamint a vizsgálati tervben megfogalmazott igényeket és a lehetőségeket célszerű összehangolni. Az *ellenőrzés* alkalmával a verziókat kell ellenőrizni, vagyis azokat a tényeket kell számításba venni, amelyek alapján igazolhatók vagy megdönthetők a verziók.

A verziókkal végzett munka utolsó állomásaként az ellenőrzés során beszerzett adatok értékelésére és a verziókkal történő összevetésére kerül sor. Amennyiben valamely verzió megalapozottnak, helytállónak bizonyul, és ugyanezen tények alapján más reális magyarázat nem adható, úgy joggal következtethetünk arra, hogy megtaláltuk a helyes megoldást. Amennyiben nem, akkor a problémahelyzet továbbra is fennáll, ezért új célok kijelölése szükséges, vagyis az egész tevékenységet (tájékozódás-tájékoztató, tervezés stb.) előlről kell kezdeni.

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy a nyomozás rendszerének folyamata döntések sorozatából áll. Dönteni nem csak az áttételről, a nyomozás megtagadásáról, a feljelentés kiegészítéséről (csak a hatályos Be. szerint), a nyomozás elrendeléséről, az aktuális feladatokról vagy a nyomozási cselekmények sorrendjéről, illetve egy-egy verzió elvetéséről vagy elfogadásáról kell. Döntés tárgyát képezi például a nyomozás mellőzése (az új Be.

⁸⁷ Lásd a hatályos Be. 127. §-ának és az új Be. 174–175. §-ának rendelkezéseit, valamint a NYUT 429–432. pontjaiban foglaltakat!

⁸⁸ Lásd a hatályos Be. 126. §-ának rendelkezéseit, valamint a NYUT 415–428. pontjaiban foglaltakat!

⁸⁹ Lásd a hatályos Be. 130. §-ának és az új Be. 170. §-ának rendelkezéseit, valamint a NYUT 433–435. pontjaiban foglaltakat!

⁹⁰ A bizonyítás szabályait a hatályos Be. IV. Fejezete (59–88. §) és az új Be. VII. Fejezete (75–125. §), valamint a NYUT 48–237. pontjai tartalmazzák!

értelmében a nyomozás részbeni mellőzése), felfüggesztése, illetve megszüntetése⁹¹ vagy a nyomozás iratainak ismertetése és a nyomozás befejezése is.⁹² Sőt dönt az ügyész a pótnyomozás elrendelése, illetve a vádemelés, vagy a vádemelés mellőzése (az új Be. értelmében a vádemelés részbeni mellőzése) vagy elhalasztása⁹³ kérdésében, és végső soron dönt a bíróság, amikor a büntetőügyben ítéletet hoz vagy végzéssel határoz.⁹⁴

3.3.1.1. A bünygyi vizsgálati munka tervezésének és szervezésének fogalmai, elvei

A bünygyi vizsgálati munka tervezésekor a konkrét feltételek és a gyakorlati tapasztalatok alapján, a rendelkezésre álló adatok figyelembe vételével meghatározzuk az elvégzendő feladatokat és összeállítjuk az azok teljesítésére vonatkozó előzetes elképzelést, ésszerű programot.

A vizsgálati munka szervezése a vizsgálati tervben kitűzött cél végrehajtása érdekében szükséges feltételek biztosítása, vagyis a tervben megfogalmazott igények és az adott lehetőségek összehangolása.

A vizsgálati terv tehát az előbbi meghatározás alapján megalkotott program, amely tartalmazza:

- az adott időpontban elérni kívánt célokat;
- azokat a feladatokat, amelyeket e célok érdekében előre láthatóan el kell végezni;
- a feladatok végrehajtásának lehetséges (az optimális és a kisegítő) módzatait.

Jól látható tehát, hogy a tervezési és a szervezési elemek szorosan összekapcsolódnak. A tervezés folyamán szükségszerűen számba kell venni a közvetlenül rendelkezésre álló és a lehetséges személyi, anyagi, technikai feltételeket, ezek alkalmazásának szabályait és a feladatok teljesítésére rendelkezésre álló időt, vagyis a tervezés eleve tartalmazza a szervezési elemeket. A szervezés mindig a terv valamely konkrét mozzanatára irányul: a kitűzött cél érdekében a végrehajtáshoz szükséges feltételek kellő időben történő biztosítására, a résztvevők közötti munkamegosztás és együttműködés megvalósítására.

⁹¹ Lásd a hatályos Be. 136–141/B. §-ának és az új Be. 187–192. §-ának rendelkezéseit, valamint a NYUT 489–498. pontjaiban foglaltakat!

⁹² Lásd a hatályos Be. 142–144. §-ának és az új Be. 193–194. §-ának rendelkezéseit, valamint a NYUT 499–514. pontjaiban foglaltakat!

⁹³ Lásd a hatályos Be. 145–147/B. §-ának és az új Be. 216–223. §-ának rendelkezését, valamint a NYUT 515–523. pontjaiban foglaltakat!

⁹⁴ Lásd a hatályos Be. 163. §-ának és az új Be. 257. §-ának rendelkezését!

A vizsgálati munka tervezésének és szervezésének elvei a nyomozás tervezésének és szervezésének elveivel azonosak. Ezek az elvek három csoportba sorolhatók:

1. a törvényesség, mint generális elv;
2. az egyediség, a dinamikusság és a teljesség (ezek a vizsgálati munka tervezésének krimináltaktikai elvei);
3. az egységesség, folyamatosság és az irányító hatás (ezek pedig a vizsgálati munka szervezésének elvei).

A törvényesség biztosítása a vizsgálati munka tervezésének legalapvetőbb elve. A tervezés során figyelembe kell venni az anyagi és eljárásjogi szabályokat éppen úgy, mint a jogalkalmazási elveket, iránymutatásokat és elvi állásfoglalásokat. Ennélfogva az anyagi és eljárásjogi szabályok és jogalkalmazási elvek sajátos tervezési-szervezési elvként is működnek: irányadó szempontként szolgálnak az egyes eljárási feladatok meghatározásához.

A vizsgálati munka krimináltaktikai elvei az egyediség, a dinamikusság és a teljesség.

A gyakorlatban sem egyforma ügy, sem teljesen egyforma adottságokkal bíró nyomozó (vizsgáló) nincs. Még az azonos típusú, egyszerűbb megítélésű ügyekben is jelentkeznek kisebb-nagyobb eltérések, az ügyet feldolgozó előadó képzettsége, tapasztalata, gondolatmenete is eltér a másiktól, valamint az ügy vizsgálatát külső körülmények is befolyásolják. Az egyediség azonban nem csak ténykérdés, hanem követelmény is: a vizsgálati terv nem lehet sablonos, hanem mindig a konkrét ügy adataira kell támaszkodnia és tartalmában is meg kell felelnie az egyediség követelményeinek.

E megállapítások természetesen nem zárják ki az úgynevezett típustervek készítését és alkalmazását.

A típusterv nem más, mint az adott ügyfajta sajátosságainak, az arra vonatkozó nyomozási és vizsgálati tapasztalatoknak megfelelően összeállított tevékenységlista, amely szervezési elemeket, a végrehajtás módjára vonatkozó ajánlásokat is tartalmaz. Iránymutatást ad arra nézve, hogy az adott ügyfajta feldolgozása, nyomozása és vizsgálata során általában milyen feladatokat kell elvégezni. Alkalmazása során a típusterv is megfelel az egyediség követelményének, mert az abban felsoroltak közül — a rendelkezésre álló adatok alapján — csak azokat a feladatokat veszik számításba és hajtják végre, amelyek a konkrét ügyben szükségesek, emellett természetesen olyan intézkedésekre is sor kerülhet, amelyek a típustervben nem szerepelnek. Az egyediség biztosítása azért fontos, mert a sablonos tervezés (és végrehajtás) következtében lényeges intézkedések maradhatnak el, ezáltal a tényállás felderítése hiányos lesz, és a bizonyítás színvonala sem alakul megfelelően.

Az egyes ügyek vizsgálata során számtalan változó, ismeretlen tényező is szerepet játszik. Az eredetileg rendelkezésre álló adatokból levont következtetések és a rájuk épített bármilyen alapos terv is csak pillanatnyi állapotot rögzít: minden újabb adat, újabb eljárási cselekmény módosíthatja az eredeti elképzeléseket, verziókat és magát a tervet is. Ezt fejezi ki a dinamikusság elve. Nem lehet mereven ragaszkodni a kezdet kezdetén kialakított tervhez, amely egyébként is csak az előre látható fő vonalakat, mozzanatokat foghatja át.

Folyamatosan értékelni kell a beszerzett adatokat, és azok alapján a tervet ki kell egészíteni, indokolt esetben jelentős mértékben meg kell változtatni.

A dinamikusság elvével függ össze a teljesség elve is: a rendelkezésre álló információkat fel kell használni a vizsgálati munka tervezéséhez, azaz minden reálisnak, indokoltnak és elengedhetetlennek látszó eljárási cselekményt, intézkedést figyelembe kell venni. Az aktuálissá váló feladatokat ennek függvényében kell végrehajtani. A teljes, átfogó vizsgálati terv a biztosítéka annak, hogy az eljárás során minden szükséges feladatot elvégezzenek, de elkerüljék a túlbizonyítást.

A vizsgálati munka szervezési elvei: az egységesség, a folyamatosság és az irányító hatás.

Az egységesség elve akkor érvényesül, ha a terv úgy fogja át az eljárás kezdetétől a befejezésig tartó egész — előre látható — folyamatot, hogy jelzi a kitűzött feladatok egymásra épültségét, és kitér a végrehajtásuk személyi, technikai és anyagi feltételeire is. Másképpen fogalmazva: a terv a szervezéshez szükséges tényezőket a feladatokkal egységben határozza meg. Ez a feltétele a nyomozás teljesítésére nyitva álló határidő megfelelő kihasználásának, és az erővel, eszközökkel való hatékony gazdálkodásnak.

A folyamatosság elve értelmében a feladatok sorrendjét úgy kell kialakítani, hogy ne álljon a nyomozás, ne legyen holtidő. Ez a szervezési elv nem csak az adott ügyre vonatkozatható, hanem eszközként szolgál a vizsgáló teljes feladatkörének összehangolására is: amikor az egyik ügyben éppen nincs tennivaló, akkor kell a többi ügyben megtervezni és végrehajtani a szükséges feladatokat. Ez a módszer a rendelkezésre álló munkaidő hatékony kihasználásának biztosításán túl alkalmas a feladatok felhalmozódásának elkerülésére is.

Az irányító hatás akkor valósul meg, ha a tervből kiolvasható a büntetőeljárás aktuális helyzete (a végrehajtott feladatok és a hátralévő elintéznivalók). A tervnek tájékoztató és figyelemfelhívó jellegűnek kell lennie, célszerű tehát olyan tervezéstechnikai módszert alkalmazni, amelynek segítségével többletmunka nélkül, könnyen regisztrálhatók a nyomozás eseményei. A gyakorlatban sokszor előfordul, hogy különböző okokból másnak kell átadni a folyamatban lévő ügyet, vagy felfüggesztett, megszüntetett ügyben kell a nyomozást másnak folytatnia. A megfelelően elkészített, a nyomozás állását híven tükröző vizsgálati tervből az új előadó egy sor olyan fontos információhoz juthat, amelyet az ügyirat esetlegesen nem tartalmaz.⁹⁵

⁹⁵ Krimináltaktika II. kötet, 297–300. oldal.

Déri Pál és Budai Attila szerint a nyomozásszervezés nem felel meg napjaink megváltozott feltételrendszerének.⁹⁶ A szerzők álláspontja alapján a bűnüldözést napjainkban két súlyos probléma foglalkoztatja: a bűnözés drasztikus növekedése és a felderítési eredményesség csökkenése.

A szerzőpár abból indul ki, hogy a nyomozás lényege egy múltbeli történet rekonstrukciója, az abból származó információk összegyűjtése által, mivel egy bűncselekmény felderítése nem más, mint egy információs eljárás, amelynek során a tettes információinak keresése, gyűjtése és feldolgozása alapján nyomoznak.⁹⁷ Ezt követően az információkkal kapcsolatban — amelyek mennyiségét és minőségét számtalan tényező befolyásolhatja — néhány tudományosan bizonyított tény helyeznek vizsgálódásuk középpontjába:

1. az idő múlása a matematikai haladványok mértékében pusztítja mind a tárgyi, mind a személyi jellegű adathordozók információtartalmát (például a tanúkihallgatások az észlelés után csak egy-két napig vezethetnek megnyugtató eredményre, utána az emlékképek hézagossá válnak),⁹⁸
2. az információk egyidejű jelentkezése a mennyiségi növekedés mellett elősegíti a minőségi változásokat, mert az asszociáció és az intuíció útján növeli a kriminalisztikai gondolkodásnál döntő jelentőségű összekapcsolási képességet;
3. minél rövidebb és minél kevesebb áttételen halad az információs csatorna pályája, annál kisebb „zajártalomnak” van kitéve az információ;
4. minél váratlanabb eseményről, tényről ad hírt az információ, annál nagyobb a hírértéke.

Déri Pál és Budai László a leírtakból — többek között — arra következtet, hogy a nyomozás eredményességének annál nagyobb a valószínűsége, minél több és tartalmasabb információt sikerül minél gyorsabban összegyűjteni, és pedig olyan rendszerben, amelyben az információk áramlása által minél tökéletesebben biztosított a gondolkodás formai és folyamatok törvényszerűségeinek érvényesülése. Közöttük is kiemelt „a megismerő gondolkodó alany és a megismerő tárgy, a megoldásra váró feladat objektív tartalma közötti szakadatlan kölcsönhatás folyamata.”⁹⁹ E megállapítások teljes mértékben összhangban állnak a vizsgálati munka tervezésének krimináltaktikai, illetve szervezési elveivel.

Jól látható tehát, hogy az időtényező a bűnügyi nyomozás eredményességének a meghatározója.

Amennyiben informatorikai¹⁰⁰ megközelítésben vizsgáljuk meg a bizonyítás eredményessége és az időtényező közötti összefüggést, az alábbiak állapíthatók meg:

A bizonyítási folyamat informatorikai értelmezésének lényege, hogy a büntető-eljárásbeli bizonyítás folyamata elemi logikai műveletként bizonyításjogi fogalmakat alkalmazva láncként fogható fel.

A kiindulási pont és a végpont közötti láncszemek:

- a bűncselekmény (mint múltbeli esemény);
- a bizonyítási eszközök forrásai (ember vagy tárgy);
- a bizonyítási eszköz (mint jogi fogalom);
- a bizonyíték (mint logikai, jogi fogalom);
- az eljáró hatóság (fizikai, pszichikai, logikai és jogi normáknak alávetett ember);
- a bizonyítás során levont következtetés, ítélet (mint logikai, jogi fogalom).

A bizonyítás eredményeként levont következtetés csak akkor lesz valós, csak akkor teheti lehetővé a múltbeli bizonyítandó tény igazságának megfelelő megismerését, ha a bizonyítandó tényre vonatkozó ismeretek a múlt és jelen gyakran számottevő időbeli eltérése, a megismerés közvetettsége ellenére a lényegét nem érintő torzulások nélkül jutnak el a bizonyítás alanyához.

A bűncselekmény elkövetése és a bűnügyben végzett bizonyítás folyamata az informatika alapfogalmaival eredményesen, jól értelmezhető.

A bizonyítás fentebb már vázolt elemi logikai műveletét hírközlési folyamatként felfogva az alábbiak szerint bővíthetjük informatorikai fogalmakkal.

A kiindulási pont a bűncselekmény, a bizonyítandó tény, az adó, amely:

- a bűncselekmény elkövetése folyamán a pszichikai vagy fizikai visszatükröződés útján jeleket ad környezetének, megkezdődik az információ-áramlás;
- a jelek az adó különböző tulajdonságainak megfelelő információkat tartalmaznak;
- az emberi vagy tárgyi környezet — jogi fogalmat használva a bizonyítási eszköz forrása — hosszabb-rövidebb ideig megőrzi és hordozza;

⁹⁶ Forrás: Déri Pál–Budai Attila: Korszerű bűnüldözés, 29–41. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 1991).

⁹⁷ Klaus, G.: Wörterbuch der Kybernetik, Dietz Verlag, Berlin, 1967. 474. oldal.

⁹⁸ Grassberger, Roland: A büntetőeljárás lélektana (Wien, Springer Verlag, 1950. 78. oldal).

⁹⁹ Az idézet Rubinsteintől származik [Sz. L. Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. II. kötet, 18. oldal (Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1967).

¹⁰⁰ Informatika: (röviden) a tudományos információ, tájékoztatás problémáival foglalkozó diszciplína. (Vezetési, szervezési, információs és számítástechnikai értelmező szótár, 241. oldal; KGM-MTTI Budapest, 1974).

- az eljáró hatóság jogilag szabályozott céltudatos tevékenysége (nyomozás) során felkutatja azokat a forrásokat, amelyekből az ott rögződött információk megismerhetők (bizonyítási eszközforrások, tanúk, tárgyi bizonyítási eszközök);
- információ-áramlás keletkezik jogilag szabályozott módon az információforrás és az eljáró hatóság között (például a kihallgatások révén vallomások, a szemle eredményeként tárgyi- vagy okirati bizonyítékok jönnek létre);
- az információkat tartalmazó jeleket, mint információhordozókat a jogalkalmazó felfogja és ennek alapján tudatában visszatükröződik az információ-áramlást elindító esemény többé-kevésbé élethű képe.¹⁰¹

3.3.1.2. A tervezés folyamata, a vizsgálati terv általános tartalma

A vizsgálati terv közvetlen alapját a rendelkezésre álló adatok, valamint a feladatok lebonyolítására igénybe vehető erők és eszközök képezik. A terv minőségét befolyásoló jelentős tényezőnek tekinthetjük a tervet elkészítő vizsgáló szakmai tapasztalatait és ismereteit, az adott ügytípus vizsgálatában, feldolgozásában való jártasságát, továbbá munkatársaitól, parancsnokaitól vagy a nyomozás törvényessége feletti felügyeletet gyakorló ügyésztől kapott útmutatásokat.

A vizsgálati terv elkészítésének, majd folyamatos módosításának időszakában egyaránt szükség van arra, hogy a vizsgáló elemezze és értékelje a rendelkezésre álló adatokat, összevesse azokat a büntető anyagi és eljárásjogi szabályokkal, a kriminalisztikai ajánlásokkal, illetve saját tapasztalataival (itt elsősorban az azonos vagy hasonló típusú ügyek vizsgálata során szerzett gyakorlatról van szó). Ezek alapján kell kialakítani a cselekmény büntetőjogi megítélésére (a minősítésre), a történeti tényállásra, valamint az elkövető(k) személyére vonatkozó elképzeléseit (a verziókat), ugyanis ezen alapul a vizsgálati terv.

Az adatok elemzése és értékelése, a belőlük levont következtetések alapján határozható meg, hogy a bizonyítás és a tényállás felderítése érdekében milyen kezdeti lépéseket kell tenni, vagyis meg kell határozni a nyomozás, illetve a vizsgálati munka fő irányát.

A nyomozás (vizsgálati munka) fő irányának meghatározása történhet:

- a cselekmény büntetőjogi megítélése, illetve a tényállás felderítése;
- az ismeretlen elkövető kilétének megállapítása;
- az ismert vagy ismertté vált elkövető felkutatása és elfogása;
- az elkövető cselekményének bizonyítása érdekében.

A nyomozás (vizsgálati munka) fő irányának kitűzése mellett dönteni kell arról, hogy az ügy érdemi elbírálása érdekében milyen adatokat kell beszerezni, illetve milyen körülményeket szükséges feltétlenül tisztázni. Ez eljárásjogi szempontból nézve a bizonyítás tárgyának és keretének, tervezési nézőpontból pedig a nyomozás céljának a meghatározása.

¹⁰¹ Vesd össze: Katona Géza: Valós vagy valótlan? 47-50. oldal (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1990), valamint Dr. Déri Pál - Budai Attila: Korszerű bűnüldözés, 22-23. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság Budapest, 1991).

Következő lépésként el kell dönteni, hogy a szükséges adatokat milyen eljárási (nyomozási) cselekmények útján lehet célszerűen és gazdaságosan beszerezni, milyen egyéb intézkedéseket (pl. a további bűncselekmények megelőzése, megszakítása, büntetőeljárasi kényszerintézkedések stb.) ajánlatos végrehajtani. A kitűzött feladatok elvégzése sorrendjének kialakításában számos érdek és szempont érvényesülhet.

A kitűzött feladatok elvégzése sorrendjét befolyásolhatja például:

- az életveszély, a közveszély elhárítása;
- a vagyonmentés, a kármegtérülés biztosítása;
- a büntetőeljárás megindításához szükséges feltételek megteremtése;
- olyan intézkedések, nyomozási cselekmények fogantatása, amelyek eredménye csak később várható.

Az egyes intézkedések, nyomozási cselekmények végrehajtásának időpontját különféle okok befolyásolhatják. Ilyen okok lehetnek:

- büntetőeljárás-jogi előírások;
- más bűnügyekkel összefüggésben adódó (soron kívüli) feladatok;
- anyagi, technikai feltételek, egyéb — előre nem látható — körülmények;
- bizonyos, a köznyugalmat jelentős mértékben zavaró bűncselekmények felderítéséhez, bizonyításához kapcsolódó fokozott társadalmi érdekek, elvárások.

A feladatok kitűzésekor figyelembe kell venni a végrehajtás feltételeit, s amint a végrehajtás aktuálissá válik, gondoskodni kell azok biztosításáról (szervezés).

Dobos János szerint „az, amit a kriminalisztika (...) tervezésnek nevez, a következő fő összetevőkből áll:

- a tervezésig beszerzett tájékoztatás ismételt felülvizsgálata,
- az információk rendezése,
- a kriminalisztikai alapkérdések megválaszolása,
- nyomozási — felderítési — verziók kidolgozása,
- a verziókkal kapcsolatos intézkedések meghatározása.”¹⁰²

A vizsgálati terv tehát magában foglalja az elkészítése alapjául szolgáló adatokat, a kitűzött célt, valamint az e cél érdekében végrehajtandó feladatokat és a hozzájuk kapcsolódó szervezeti-szervezési kérdéseket, a személyi, technikai, anyagi szükségleteket. Mindent összevetve a vizsgálati terv általános tartalma a következőkből tevődik ki:

- az eljárási cselekmények (intézkedések) megnevezése;
- azok tartalmi összetevői;
- az egyes eljárási cselekmények (intézkedések) sorrendje, végrehajtásuk helye, ideje (időpontja, időtartama, határideje);
- az eljárási cselekményekben részt vevők (értésítendő) felsorolása,
- a végrehajtásért felelős(ök) megnevezése;
- a tervben foglaltak előkészítése és végrehajtása érdekében szükséges feltételek meghatározása, és e feltételek biztosításának módja;
- az esetlegesen felmerülő rendkívüli körülmények megnevezése.¹⁰³

¹⁰² Kis nyomozástan, 49. oldal.

¹⁰³ Krimináltaktika II. kötet, 300–302. oldal.

A Gyarmathy István által szerkesztett kézikönyv erről témáról így ír: „A nyomozási terv mindig attól függ, hogy milyen fajta bűncselekményt nyomoz a nyomozó. Az egyes bűncselekmények sajátosságait a legmesszebbmenően kell figyelembe venni, egyébként a terv nemcsak, hogy nem könnyíti meg, hanem egyes esetekben meg is nehezíti a nyomozó munkáját. (...)

A nyomozás terve általában két részből áll. A terv első részében a nyomozó a rendelkezésre álló adatokból, a már megállapított tényekből feltevést, vagy feltevéseket (a bűncselekmény valószínű elkövetésének különböző változatait) dolgoz ki. A tervnek e részében messzemenően érvényesül a nyomozó logikája, következtetése, a nyomozás elején észlelt jelenségek, tények alapján, különösen a bűncselekmény elkövetési módját illetően.

A terv második részében a nyomozó megjelöli azokat a nyomozási cselekményeket, amelynek segítségével az első részben kidolgozott feltevéseit ellenőrizni fogja.

Ebben a részben a nyomozó időrendi sorrendben, ésszerűen elosztva idejét, megjelöli mindazokat a munkálatokat, amelyeket az ügy nyomozásában véghez fog vinni.

A nyomozás természetéből folyik, hogy a nyomozási terv második részében foglalt nyomozási cselekmények végrehajtásának eredményeként a terv első részében kidolgozott nyomozói feltevések egy része elesik. A nyomozási cselekmények ugyanis megcáfolják azokat az adatokat, melyeknek fennforgását a nyomozó a feltevés kidolgozásánál alapul vette. Ilyen esetekben a tervet állandóan bővíteni kell, menetközben át kell dolgozni. Csak így óvhatjuk meg a nyomozási eljárást a sablonosságtól és tehetjük tervszerűvé.”¹⁰⁴

3.3.1.3. A vizsgálati tervek fajtái

A vizsgálati terveket tartalmuk és formájuk szerint osztályozhatjuk.

Tartalmi szempontból megkülönböztethetjük:

- a nyomozás egészét átfogó tervet és
- a résztervet.

A nyomozás egészét átfogó tervet minden ügyben valamely formában el kell készíteni, a részterv pedig a nyomozás egy-egy fontosabb részének, cselekményének lebonyolítása érdekében szükség szerint készülhet:

- valamely eljárási cselekmény végrehajtására;

¹⁰⁴ A nyomozók kézikönyve, 152–153. oldal.

- az ügy egyes részeire;
- személy vagy csoport tevékenységének felderítésére;
- a nyomozás részfeladataira, szakaszaira;
- a verziók ellenőrzésére.

A tervek formája mindig a feladat bonyolultságához igazodik. Ennek alapján megkülönböztethetjük:

- az ügynevezett gondolati tervet;
- a feljegyzésszerű tervet;
- az írásos tervet;
- az előzőekben már említett típustervet.¹⁰⁵

A gondolati terv a szakmai gyakorlaton, tapasztalatokon alapuló, a feladat azonnali megoldására irányuló elképzelés. A gondolatban történő tervezésnél az adatok elemzése-értékelése, a feladatok meghatározása és végrehajtása gyakorlatilag egybeesik.

A gondolati terv lehet:

- az azonnal végrehajtandó feladatok;
- a kifejezetten egyszerű megítélésű ügyek általánosan alkalmazott tervezési módja;
- a feladatok végrehajtása közben kialakult helyzethez történő alkalmazkodás — a terv menet közben történő módosításának — természetes formája.

Nem kétséges, hogy minél nagyobb szakmai gyakorlattal, tapasztalattal és tervezési-szervezési rutinnal rendelkezik a vizsgáló, annál inkább képes lesz a feladatot ennek a tervezési módszernek az alkalmazásával is hibátlanul, a megfelelő színvonalon megoldani.

A feljegyzésszerű terv tulajdonképpen egy emlékeztető, amely csak a legfontosabb adatokat, mozzanatokot foglalja magába. Átfogó vizsgálati tervként tipikusan az egyszerűbb megítélésű ügyekben alkalmazható, ekkor azonban célszerűen rögzíteni kell benne az irányító hatás elvének érvényesítéséhez szükséges információkat is. A feljegyzésszerű terv résztervként rendszerint a fontos, az adott eljárási cselekmény eredményes végrehajtása érdekében nélkülözhetetlen adatokat foglalja magában.

Az írásos terv komplex módon foglalja össze a vizsgálati terv általános tartalmánál felsorolt elemeket¹⁰⁶ és általában lényegesen rendezettebb is, mint egy feljegyzésszerű terv. Általában a bonyolultabb ügyekben vagy — résztervként — a nagyobb előkészítést igénylő feladatok végrehajtása érdekében készül.

Külön kategóriát képez a típusterv, amely mindig írásos formában készül, és tartalmát tekintve lehet átfogó vizsgálati terv, vagy pedig kötött munkafolyamatot képező típusos részfeladat terve.

¹⁰⁵ Vessd össze a 3.3.1.1. alfejezetben (A vizsgálati munka tervezésének és szervezésének fogalma, elvei) foglaltakkal!

¹⁰⁶ Vessd össze a 3.3.1.2. alfejezetben (A tervezés folyamata, a vizsgálati terv általános tartalma) foglaltakkal!

A vizsgálati tervnek általában nincs alaki kötöttsége. A kialakult gyakorlat szerint többnyire feltüntetik benne az eljáró hatóság megnevezését, az ügy számát, a bűncselekmény megnevezését, büntetőjogi minősítését és azt, hogy ki vagy kik ellen folyik a büntetőeljárás. A történeti tényállás ismertetését követően a tervben rögzíteni kell az általános tartalmi elemeket is. A tervet a vizsgáló aláírja, és a vezető jóváhagyja.

A vizsgálati tervek különböző formáinak alkalmazása mindig az ügy jellegétől függ, így előfordulhat, hogy az ügy egészére csupán feljegyzésszerű tervet készítenek, ugyanakkor egy-egy jelentősebb eljárási cselekmény lebonyolítása ugyanazon az ügyön belül írásos terv alapján történik. Ez a záloga annak, hogy a vizsgálati terv kedvezően hasson a büntetőeljárás eredményére, és ne növelje feleslegesen az egyébként is jelentős adminisztrációs terheket. A vizsgálati tervet mellékletek és segédletek egészíthetik ki.¹⁰⁷

A *nyomozók kézikönyve* a nyomozási (vizsgálati) terv formájával kapcsolatosan az alábbiakat írja: „A nyomozási terv összeállításánál célszerű táblázatot szerkeszteni. Ezért vonalazzunk meg papírlapot a következő minta szerint olyképpen, hogy a nyomozási terv összeállításánál szükséges rovatok megjelölését elvégezhesük.

Sorszám	A kiderítésre váró kérdések	A szükséges nyomozási cselekmények	A nyomozási cselekmények határideje	Teljesítés napja	Megjegyzések
---------	-----------------------------	------------------------------------	-------------------------------------	------------------	--------------

A terv utolsó két rovata, úgymint a teljesítés napja, és a megjegyzések című rovat nem mellőzhető, mert a teljesítés napjának feltüntetése mutatja, hogy időben teljesítette-e a nyomozó a tervet, a megjegyzések című rovatban pedig tervmulasztás esetén meg kell jelölnie, hogy miért nem tudta a tervet általában vagy időben teljesíteni.

Nyomatékosan felhívjuk a figyelmet arra, hogy a terv nem lehet formális. Célja, hogy a nyomozó ésszerűbben, rendszeresebben és alaposabban folytathassa le a nyomozást és mindenekelőtt, hogy helyesebben tudja kihasználni a nyomozás teljesítéséhez rendelkezésre álló időt.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Krimináltaktika II. kötet, 302–304. oldal.

¹⁰⁸ A nyomozók kézikönyve, 154–155. oldal.

IV.

A VERZIÓK SZEREPE A VIZSGÁLATI MUNKÁBAN

4.1. A verzió fogalma és fajtái

A verzió latin eredetű szó, köznapi értelmében változatot jelent.¹⁰⁹ Az irodalomtudomány a verziót egyfajta szövegváltozatnak tekinti,¹¹⁰ míg más értelmezésben a verzió annyi, mint fordítás, fordulás, valamely elbeszélés vagy tudósítás foglalatja, áttétel,¹¹¹ illetve egy adott esemény, történés vagy tény értelmezésének, előadásának módja.¹¹²

Ismeretelméleti szempontból pedig a verzió a hipotézisnek megfelelő szerepet tölt be a nyomozásban,¹¹³ tehát a vizsgálati munkában is. A hipotézis (hypothesis) görög eredetű szó, jelentése „föltevés, amelynek alapján a jelenségeknek egy bizonyos csoportja egységes szempontok szerint leírható, magyarázható.”¹¹⁴

A hipotézis annyi, mint „föltevés, a tudományos magyarázat segédeszköze, rendszerint az okozatnak oly okból való leszámaztatása, melyet csak fölteszünk, mintegy próbaképp, vajon alkalmas-e arra, hogy belőle az illető okozatot leszámaztathassuk. Minthogy a legtöbb esetben az okozatnak okával való kapcsolata nem nyilvánvaló, azaz csak a tények egymásutánját figyelhetjük meg, de nem az okságilag egymáshoz tartozó tények összetartozását; más esetekben pedig egyáltalán csak az okozat van szemünk előtt, az okokat pedig keresnünk kell; bizonyos, hogy hipotézisek nélkül nem lehetünk el, sem a legegyszerűbb oksági kapcsolatok kutatásában, sem a részleges tudásból nagyobb, rendszeres tudás alakításának kísérleténél sem.

A hipotézis irányt ad kutatásainknak, és ha ez az irány termékeny, a hipotézist munkás-hipotézisnek (angolul: working hipotézis) nevezik.

A hipotézis külön módszeres eljárás, melynek megvannak a maga logikai szabályai. Ezek közt az első, hogy a hipotézist annak tartjuk, ami: hipotézisnek és ne ténynek; a második bizonyára az, hogy a hipotézisnek meg kell felelnie feladatának, teljesítenie kell, amit tőle követelünk, magyaráznia kell, aminek magyarázására fölvettük, még pedig olyképp, hogy a magyarázat módja ne ütközzék össze másutt helyeseknek bizonyult magyarázatomódokkal. Egyetlen egy tény, mely a hipotézissel ellenkezik, lerontja; minden a hipotézis segítségével magyarázott tény növeli erejét. Ha a jelenségek nagy körén belül a hipotézis kivétel nélkül magyarázónak bizonyult; ha továbbá egyéb hipotézisekkel összehangzik; ha maga nem szorul újabb mesterséges föltevésekre (segéd-hipotézis) s különben is beleillik tudásunknak már megállapított rendszerébe: akkor mindinkább nő megbízhatósága. Mindenesetre meg kell különböztetni azokat a hipotéziseket, melyek csak ideiglenes föltevések, de később a tények biztos ismeretével helyettesíttetnek, azoktól, melyek mivoltuknál fogva mindig csak hipotézisek maradnak.”¹¹⁵

A nyomozási (vizsgálati) verzió — Lakatos János meghatározása szerint — olyan feltevés (feltételes logikai ítélet), amely a rendelkezésre álló adatok logikai feldolgozása alapján

¹⁰⁹ A Pesti Hírlap Lexikona (szerk.: a Pesti Hírlap Szerkesztősége), 1120. oldal (Pesti Hírlap Kiadása, Budapest, 1937).

¹¹⁰ Magyar értelmező kéziszótár, 1487. oldal.

¹¹¹ Révai: XIX. kötet, 180. oldal.

¹¹² Bakos Ferenc (szerk.): Idegen szavak és kifejezések szótára, 893. oldal (Akadémiai Kiadó–Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984).

¹¹³ Lakatos János (szerk.): Krimináltaktika I. kötet, 46. oldal (Rendőrtiszti Főiskola–Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001).

¹¹⁴ Tolnai Világlexikona, VII. kötet, 98. oldal (Woodstone Interactive CD-ROM Fejlesztő és Kiadó Kft. Budapest, 1999).

¹¹⁵ Révai: X. kötet, 118. oldal.

reálisnak tekinthető magyarázatot ad az eljárás tárgyát képező cselekmény, esemény egészére vagy annak egy részére (a kriminalisztikai alapkérdésekre).¹¹⁶

A kriminalisztikai alapkérdések — amelyekre a következő fejezetben részletesen kitérek — a következők: mi történt; ki, kivel követte el; hol követte el; mikor követte el; miért követte el; hogyan követte el; mivel követte el a cselekményt?

Természetesen a szakirodalomban a nyomozási (vizsgálati) verzió többféle megközelítésével, fogalmával is találkozhatunk.

Rudas György meghatározásában „a verziók a nyomozási terv alapját, lényegét képezik. Meghatározzák a nyomozás irányát és ezzel összefüggésben a bizonyítékok összegyűjtése érdekében szükséges intézkedéseket.”¹¹⁷ Pusztai László értelmezésében „a verzió a bűncselekmények egészét vagy annak valamely részét megmagyarázó feltételes logikai ítélet, a nyomozási tervvel szoros kölcsönhatásban álló taktikai eszköz, amelynek segítségével meghatározható a büntetőeljárásban a bizonyítás tárgya, valamint a bizonyító tények és a bizonyítékforrások köre”¹¹⁸

Dénes Sándor a nyomozási verziót a hipotézisből vezeti le, amikor a következőket írja *A nyomozás tervezése szervezése* című munkájában: „A hipotézis az emberi társadalom vagy természet törvényszerűségeire vonatkozó feltételezésünk, a nyomozásban viszont nem ilyen törvényszerűségekkal dolgozunk. A nyomozásban mindig egyetlen egy eseményre vagy eseménysorozatra, egy múltban lejátszódó történetre, a bűncselekményre vagyunk kíváncsiak, és amikor a bűncselekmények (...) felderítésén dolgozunk, és ott állítunk föl ilyen megalapozott vagy valamilyen alapokon nyugvó feltételezést, akkor (...) azt verzióknak nevezzük. Még pontosabban, ezek a nyomozási verziók.”¹¹⁹

A verziók osztályozása (a verziók fajtái) tulajdonképpen a büntetőeljárásban, a vizsgálati terv elkészítésében betöltött szerepük bemutatására, megjelölésére szolgál. Megkülönböztethetünk:

- úgynevezett alapverziót,
- általános (átfogó jellegű) verziót és
- részverziót, amely egy-egy konkrét kérdés megválaszolására szolgál, illetve a verziók tárgyára, jellegére figyelemmel
- minősítési verziót,
- történeti verziót és
- munkaverziót.

Alapverzióknak a *mi történt?* és a *ki, kivel?* kérdésekre választ adó verziókat tekinthetjük. Ezek átfogó jellegűek: alapul szolgálnak a nyomozás irányának meghatározásához, valamint a

¹¹⁶ Krimináltaktika II. kötet, 305. oldal.

¹¹⁷ Kriminalisztika. Általános rész, 689. oldal.

¹¹⁸ Illár Sándor (szerk.): Kriminalisztika 2. Krimináltaktika. Tankönyv a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére, 310. oldal (BM Könyvkiadó, Budapest, 1983).

¹¹⁹ Dénes Sándor: A nyomozás tervezése, szervezése. Főiskolai jegyzet, 59. oldal (Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1991).

további verziók megfogalmazásához, ennél fogva helyes felállításuk sarkalatos pontja a vizsgálati munka tervezésének.

Az általános (átfogó jellegű, valamely fő irány vagy feladatcsoport alternatíváit kijelölő) és az egy-egy konkrét kérdést megválaszoló, feldolgozó részverzió elnevezését a szakirodalom nem tarja túlzottan szerencsésnek. Lakatos János szerint e kétféle megnevezés automatikusan a rész és az egész képzetét kelti, holott csupán a nyomozási verzió terjedelmére, tehát arra utal, hogy a feltevés mennyire átfogó jellegű.¹²⁰

A minősítési verzió a cselekmény jogi megítélésére vonatkozik; a történeti verzió arra keresi a választ, vajon a cselekmény, az esemény hogyan, hányféleképpen játszódhatott le, egy-egy minősítési verzió esetében milyen konkrét eseménysornak kellett bekövetkeznie; a munkaverzió pedig a kitűzött feladatcsoport, feladat végrehajtási módjának lehetséges alternatíváit kutatja, ideértve az esetleges és a váratlan eseményekre, problémák megoldására előre meghatározott feladatokat is.

4.2. A verziókkal végzett munka

A verziókkal végzett munkának nem csak a vizsgálati munka tervezésében, hanem a nyomozásban — mint megismerő tevékenységben¹²¹ —, sőt az egész büntetőeljárásban jelentős szerepe van. A büntetőeljárás — amelynek részét képezi a nyomozás, illetve a vizsgálati munka — az adott ügyben rendelkezésre álló, gyakran meglehetősen kevés, pontatlan és hiányos adatok alapján indul meg: a múltbeli esemény megismerése a már meglévő információkra épített feltevések kidolgozása és azok ellenőrzése útján történik. E folyamatot az jellemzi, hogy az adatok alapján számításba vesszük az egyes kriminalisztikai alapkérdésekre adható összes reális válaszlehetőséget (variációt, alternatívát) és azok fokozatos csökkentése (a valótlannak, szükségtelennek bizonyult feltevések kizárása) útján jutunk el az egyetlen helyes megoldáshoz, az objektív igazság megállapításához. Tisztázatlan kérdések azonban nem csak a múltbeli eseménnyel, hanem a feladatok megoldási lehetőségeivel kapcsolatban is felmerülnek. A nyomozási (vizsgálati) verzió az összes kérdés megválaszolására kialakított feltevés; a verziók felépítése, ellenőrzési lehetőségeinek

¹²⁰ Krimináltaktika I. kötet, 49. oldal.

¹²¹ Vessd össze az 1.1.3. alfejezetben (A nyomozás meghatározása kriminalisztikai szempontok szerint) foglaltakkal!

meghatározása, illetve ellenőrzésük végrehajtása és értékelése pedig a verziókkal végzett munka.

A verziókkal végzett munka a következő elemekből áll:

- a rendelkezésre álló adatok elemzése, értékelése;
- a verziók felállítása;
- az ellenőrzés megfelelő módjának meghatározása, majd végrehajtása;
- az eredmény értékelése.

Minden egyes eljárási cselekmény, intézkedés újabb információkkal gazdagítja a nyomozást: a beszerzett adatok módosíthatják (megerősíthetik vagy kizárhatják) a verziókat, illetve új verziók felállításához vezethetnek. A verziókkal végzett munkát mindaddig folytatni kell, amíg valamelyik verzió feltételes magyarázatból bizonyossággá nem válik. Ha a helyes megoldást nem sikerül megtalálni, újra kell értékelní az adatokat és előlről kezdeni az adott probléma feldolgozását mindaddig, amíg erre reális lehetőség van.

Akár az egész nyomozásnak, éppúgy a verziókkal végzett munkának is eszközéül szolgál a kriminalisztikai gondolkodás, amelynek részét képezik az általános logikai tételek.

„A logika a helyes gondolkodás általános szerkezeti formáinak és az ítéletek, fogalmak és következtetések alkotásának szabályaival foglalkozó tudomány.”¹²² A logika tehát „a gondolkodás tudománya. E szónak a filozófia történetében különböző értelmet tulajdonítanak, ezért különböző logikákról beszélhetünk. Általánosságból a formális logikát értjük rajta, vagyis azt a tudományt, amely azokat a formákat vizsgálja, amelyek nélkülözhetetlen feltételei a helyes gondolkodásnak. Így értelmezte Aristoteles a logikát, a logika tulajdonképpen megalapítója. (...)”¹²³

Más értelmezésben a logika jelentése „általában a gondolkodás elmélete; a lélektan a lelki jelenségeket csak mint természeti tényeket vizsgálja, a logika ellenben e tények értékelésének alapelveit, normáit kutatja, amiért ez utóbbiakat normatív, nem pedig természeti törvényeknek mondjuk. A normatív törvények értelme az, hogy amennyiben tényleges gondolkodásunk megfelel nekik, annyiban igazak; ezen igazságszerző erejük vizsgálatával az ismerettan foglalkozik. A logika így középhelyet foglal el a lélektan és ismerettan között; a lélektan szolgál neki alapul, ő meg az ismerettannak. Ebből kítűnik egyszersmind, hogy a logika a filozófiának egyik része, a filozófia nem egyes tudomány, hanem a tudományok, helyesebben a tudás egyetemes tudománya; de akkor a logika, mint az a vizsgálat, mely a gondolkodás igazságszerző normáit kutatja, a filozófiának lényeges része. (...)”¹²⁴

Az adatelemző-értékelő munka folyamatához az adatok vizsgálata, bírálata, rendezése és a következtetés tartozik. Az adatok vizsgálata egyúttal a verziók tematikus csoportosítását is jelenti: annak eldöntését, hogy az adat melyik verzióhoz, illetve a verziók mely csoportjához, és hogyan kapcsolódik (pl. minősítési vagy történeti verzió felállításának, illetve elbírálásának alapjául szolgál-e). Az adatok bírálata egyúttal azon következtetések megalapozására is irányul, hogy az adat alkalmas-e és milyen verzió felállítására, ellenőrzésére, módosítására vagy kizárására. Az adatok rendezése és a következtetés egyrészt a kriminalisztikai

¹²² Kriminalisztika 2. Krimináltaktika, 314. oldal.

¹²³ Tolnai: X. kötet, 204. oldal.

¹²⁴ Révai: XII. kötet, 820. oldal.

alapkérdésekre vonatkozó verziók értékének, másrészt a verziók ellenőrzésére irányuló feladatoknak a meghatározását is magába foglalja.

A következtetés eredménye a verziók felállítása, amelyben a logikai szabályok mellett a kriminalisztikában kidolgozott sajátos elvek is érvényesülnek. Itt a tényhez kötöttség elve és a konkrétság elve játszik kiemelkedő szerepet.

A tényhez kötöttség azt jelenti, hogy a verziók tartalma és száma mindig a rendelkezésre álló adatoktól, illetőleg azok információtartalmától függ. Más nézőpontból ezt a realitás elvének is nevezhetjük: minden olyan feltevést meg kell fogalmazni, amely a tapasztalatokat figyelembe véve valószínű magyarázata lehet a rendelkezésre álló adatoknak.

A realitás vagy tényhez kötöttség elvéhez kapcsolódik a konkrétság elve: a verzió tartalmát — az adatok mennyiségétől és minőségétől függően — a lehető legpontosabban, legrészletesebben kell meghatározni.

A helyesen felépített verzió nem csak a meglévő adatokat és az azokból levonható következtetéseket tartalmazza, hanem magában foglalja azokat a tényeket és következtetéseket is (másképpen: mit tudunk, és mit keresünk), amelyek fennállása esetén a verzió feltételezésből valószínű magyarázattá válik. Az ellenőrzés során éppen ezeket a feltételként meghatározott tényeket, adatokat kell feltárni, bizonyítani.

A verziók ellenőrzésének első mozzanata azoknak a tényeknek a számbavétele, amelyek megállapítása útján igazolhatók vagy megdönthetők a verziók. Ezután kell elhatározni, hogy milyen cselekmények, intézkedések alkalmasak a cél elérésére, majd a kitűzött feladatokat végre kell hajtani. Az elmondottakból nyilvánvaló a verziók és a vizsgálati munka tervezésének-szervezésének összefüggése: a verziókat és ellenőrzésük feladatait a terv fogja át és kapcsolja össze.

A verziók ellenőrzésének elvei a következők:

- a párhuzamos ellenőrzés elve;
- a sorrendiség és a gyorsaság elve;
- a többoldalú ellenőrzés elve;
- az objektivitás és a teljesség elve.

A párhuzamos ellenőrzés egyrészt gazdaságossági kérdés, másrészt annak a kifejezése, hogy az adatokat összefüggéseikben kell megvizsgálni, elemezni, értékelni.

A feladatok végrehajtásának sorrendjét úgy kell meghatározni, hogy a fontos nyomozási érdekek ne szenvedjenek csorbát, ugyanakkor minél gyorsabban, minél kevesebb munkával kizárhatók legyenek a téves feltevések, megtörténjen az összes verzió ellenőrzése.

A verzióban megfogalmazott feltételezés helyességét minden reális kétséget kizáró módon kell bizonyítani, ezt az igényt fejezi ki a többoldalú ellenőrzés elve, amely szerint elsősorban a fontosabb vagy vitás tényeket többféle bizonyítási cselekmény útján, több forrásból is ellenőrizni kell.

Az ellenőrzésnek az összes verzióra ki kell terjednie: ez az objektivitás és a teljesség megvalósításának egyik módja.

A verziókkal végzett munka utolsó fázisa az ellenőrzés során beszerzett adatok értékelése és a verziókkal történő összevetése. Amennyiben valamely verzió megalapozottnak, helytállónak bizonyul, és ugyanezen tények alapján más reális magyarázat nem adható, úgy jogos az a

következtetés, hogy megvan a helyes megoldás. Ez egyúttal a többi verzió kizárását is jelenti. Ennek hiányában további ellenőrzés szükséges, ha pedig egyik verzió sem bizonyul megalapozottnak, meg kell vizsgálni, hogy milyen újabb verziókat lehet felállítani.

A szakirodalomban többnyire e kérdés kapcsán kerül sor a bizonyítékok értékelésének elemzésére, amelyben fő kérdésnek tekintik a következőket:

- a bizonyítékok az ügyre vonatkoznak-e (relevancia);
- megfelelnek-e az eljárásjogi szabályoknak (felhasználhatóság);
- tartalmilag igazak-e (hitelesség);
- elegendőek-e a tényállás tisztázáshoz (teljesül-e az elégséges alap logikai követelménye)?¹²⁵

¹²⁵ Krimináltaktika II. kötet, 307–311. oldal.

V.

A VIZSGÁLATI TERV KÉSZÍTÉSE ÉS A TERVEZÉSI SEGÉDLETEK**5.1. A vizsgálati terv készítése**

A vizsgálati munka tervezésének gyakorlati oldalát nézve először azt kell megállapítani, hogy milyen kapcsolat van a terv elkészítése és a verziókkal végzett munka között.

Az adatok elemzése-értékelése során az alapverziókat szükséges felállítani, amelyek a következők:

1. mi történt;
2. ki vagy kik követték el a cselekményt?

Az első kérdés felvetésekor arra keressük a választ, hogy az adott cselekmény bűncselekmény-e, amennyiben igen, akkor a Btk. Különös Részének melyik szakaszába ütközik?

A második kérdés esetében azt kell tisztázni, hogy ismert-e az elkövető, egyedül hajtotta-e végre a bűncselekményt vagy sem, társai ismeretlenek vagy ismertek-e?

Az alapverziók felállítását követően a következőket kell vizsgálni:

- a meglévő adatok elegendőek-e további feladatok meghatározására;
- amennyiben a rendelkezésre álló információk alapján érdemben dönteni nem lehet, milyen intézkedéseket kell foganatosítani;
- az intézkedések foganatosításához milyen anyagi-technikai források állnak a rendelkezésre;
- konkrétan ki és milyen feladatot hajtson végre.

A felvetett kérdéseket figyelembe véve azt tapasztalhatjuk, hogy a vizsgálati munka tervezése során a verziók alkalmazása nélkülözhetetlen.

A fentiekre is figyelemmel, a vizsgálati tervet úgy kell összeállítani, hogy a terv teljesítése során feleletet kapjunk a kriminalisztikai alapkérdésekre, amelyek egyébként az eljárás kereteit is meghatározzák (mi, ki, hol, mikor, miért, hogyan és mivel). Ez a hét kérdés határozza meg általánosságban azoknak a további kérdéseknek a sorozatát, amelyekre a nyomozás teljesítésekor választ várunk. A következőekben e kérdéseket megkísérlem bővebben kifejteni.

Az első kérdés nem csak arra ad választ, hogy megvalósult-e bűncselekmény, és ha igen, akkor az a Btk. Különös Részének melyik törvényi tényállásba ütközik. E kérdés tisztázása

alapján határozható meg az is, hogy a nyomozás teljesítésére melyik nyomozó hatóság rendelkezik hatáskörrel.¹²⁶

A második kérdés feltevésekor egyrészt arra keressük a feleletet, hogy ki követte el a kérdéses bűncselekményt (ismert vagy ismeretlen elkövetővel van-e dolgunk), egyedül volt-e vagy sem, másrészt azt is tisztázni kell, hogy a bűncselekmény alanya milyen elkövetői minőségben (tettes, társtettes, felbújtó vagy bűnsegéd) hajtotta végre a cselekményt.

A Btk. 19. §-a szerint elkövetők a tettes és a társtettes (tettesek), valamint a felbújtó és a bűnsegéd (részeselek). A 20. § (1) bekezdése kimondja, hogy tettes az, aki a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósítja, a (2) bekezdés pedig úgy rendelkezik, hogy társtettesek azok, akik a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását, egymás tevékenységéről tudva, közösen valósítják meg. A felbújtók körét a 20. § rendezi. Az (1)–(2) bekezdések értelmében felbújtó az, aki más bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír, bűnsegéd pedig az, aki bűncselekmény elkövetéséhez szándékosan segítséget nyújt. E szakasz (3) bekezdése alapján a részeselekre is a tettesekre megállapított büntetési tételt kell alkalmazni.

A harmadik kérdés esetében azt firtatjuk, hogy hol történt a bűncselekmény. E kérdés megválaszolása alapvető feladat a büntetőeljárás során. Egyfelől meghatározza a nyomozó hatóság illetékességét, másfelől a bűncselekmény helyszínén található nyomok és elváltozások a bizonyítás és a tényállás felderítése szempontjából nélkülözhetetlenek. (Megjegyezni kívánom, hogy a Btk. Különös Részében egyes tényállásoknál az elkövetési helynek, mint nem szükségképpeni szituációs ismérvnek is jelentősége van — erre a későbbiek folyamán rátérek.)

A negyedik kérdés felvetésekor azt kell megállapítani, hogy mikor történt a bűncselekmény. Az elkövetés idejének meghatározása különösen fontos lehet például az alibi igazolása szempontjából, de büntető anyagi jogi vonatkozása sem elhanyagolható, gondoljunk csak a büntető törvény időbeli hatályára vagy a büntethetőség elévülésére.¹²⁷

Az ötödik kérdés megválaszolása kriminalisztikai és büntető anyagi jogi szempontokból egyaránt fontos. Különösen a szándékos, ezen belül az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények¹²⁸ nyomozásakor keressük az okot, a motivációt, illetve az elkövető célját. Az emberölések felderítése és bizonyítása során minden esetben fel kell tenni a kérdést: *cui prodest?*¹²⁹ Kinek állt érdekében, kinek lehetett fontos az áldozat halála? A célzatot egyes bűncselekményeknél minősített esetként fogalmazza meg a jogalkotó (például: aljas indokból vagy célból elkövetett emberölés büntette).¹³⁰

¹²⁶ A rendőrség nyomozó hatóságainak hatáskörét és illetékességét jelenleg a 15/1994. (VII. 14.) BM rendelet szabályozza.

¹²⁷ A büntető törvény időbeli hatályát a Btk. 2. §-a, a büntethetőség elévülését pedig a 33–35. §-ai szabályozzák.

¹²⁸ Btk. XII. fejezet (A személy elleni bűncselekmények) I. cím.

¹²⁹ A *cui prodest* szó szerinti jelentése: kinek érdeke, kinek fontos? (Idegen szavak és kifejezések szótára, 152. oldal.)

¹³⁰ Btk. 166. § (2) bekezdés c) pontja.

A hatodik kérdés arra irányul, hogy a tettes hogyan, milyen módon, milyen módszerrel követte el a bűncselekményt. E kérdés nem csak a bizonyítás és a tényállás felderítése érdekében, illetve bizonyos anyagi jogi szempontok szerint meghatározó. Megválaszolása során a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő okokra, körülményekre is fény derülhet.¹³¹

A hetedik kérdés: mivel, azaz milyen eszközzel követték el a bűncselekményt? E kérdés eldöntésének különösen akkor van jelentősége, ha az elkövetés eszköze a törvényi tényállásban minősítő körülményként szerepel.¹³²

Dobos János *Kis nyomozástan* című munkájában a hét alapkérdést egy nyolcadikkal egészítette ki. A szerző szerint a *hasonló történt-e?* kérdés fontossága nemcsak az esetleges és jellemző sorozat-elkövetés felismerésében, az azonos elkövető(k)höz tartozó ügyek behatárolásában van. E nyolcadik kérdés megválaszolásával feltárt előzmények ugyanis szélesítik az információbázist, így elősegítik az adott ügyben a bizonyítást és a tényállás felderítését, valamint az ügynevezett szélesítést is.¹³³

A következőkben kriminalisztikai alapkérdések és az általános törvényi tényállás elemei közötti nyilvánvaló párhuzamra szeretném felhívni a figyelmet.

Az általános törvényi tényállás nem más, mint egy olyan elméleti rendszer, amely magába foglalja az egyes törvényi tényállásokból gondolati absztrakció útján elvont közös elemeket, kiegészítve azokat az általános rész büntethetőségi feltételeivel.¹³⁴ Másképpen fogalmazva az általános törvényi tényállás valamennyi bűncselekmény törvényi tényállásának közös elemeit tartalmazza. E tényállási elemek formai és tartalmi szempontok szerinti csoportosítása az 1. számú mellékletben szerepel.

A kriminalisztikai alapkérdések és az általános törvény tényállás elemeinek összefüggése a következőkben jól nyomon követhető.

Amikor azt kérdezzük, hogy mi történt, tulajdonképpen a bűncselekmény közvetlen jogi tárgyáról beszélünk, amely nem más, mint az adott bűncselekmény által legkonkrétabban támadott társadalmi viszony, érdek, illetve érték. E kérdés feleletet adhat a bűncselekmény elkövetési tárgyára is. Ez olyan fizikai értelemben vett dolog, amelyre az elkövető az elkövetési magatartást megvalósítja (például a lopás¹³⁵ elkövetési tárgya az idegen, ingó, meghatározott értékkel bíró dolog), de elkövetési tárgy lehet az a személy is, akit a bűncselekmény elkövetési magatartása fizikai valóságában sért (például a testi sértés¹³⁶ esetében az, akinek az elkövető sérülést okozott). E személyt a szakirodalom a bűncselekmény passzív alanyának nevezi. (Megjegyezni kívánom, hogy a passzív alany és a sértett nem azonos kategória. A passzív alany büntető anyagi jogi, míg a sértett büntető alaki jogi fogalom.)¹³⁷ A *mi történt?* kérdés közvetve utalhat az eredményre is, amely nem más, mint a bűncselekmény elkövetési magatartásával összefüggésben, a külvilágban bekövetkezett olyan változás, amelyet a törvényi tényállás leír.

¹³¹ Lásd a hatályos Be. 117. §-ának rendelkezéseit (Intézkedés a bűnözés megelőzésére)!

¹³² Például: fegyveresen elkövetett rablás büntette [Btk. 321. § (3) bekezdés a) pontja].

¹³³ Kis nyomozástan, 56. oldal.

¹³⁴ Büntetőjog. Általános rész I. kötet, 55. oldal.

¹³⁵ Lásd a Btk. 316. §-át!

¹³⁶ Lásd a Btk. 170. §-át!

¹³⁷ Lásd a hatályos Be. 53. §-át és az új Be. 51. §-át!

Amennyiben arra keressük a választ, hogy ki követte el a bűncselekményt, akkor az általános, illetve a speciális alanyról van szó, ugyanis a bűncselekmény elkövetője az általános törvényi tényállás rendszerében az alany kifejezéssel van jelölve. A bűncselekmény általános alanya (tettese és részese) pedig kizárólag:

- a bűncselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét betöltött,
- legalább korlátozott beszámítási képességgel rendelkező,
- természetes személy (élő ember) lehet,

a speciális alany pedig olyan személy, akivel szemben az általános alannyá válás feltételein túl további követelményeket támaszt a jogalkotó (például a katonai bűncselekmények¹³⁸ elkövetője csak katona¹³⁹ lehet).

Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy hol, illetve mikor történt a bűncselekmény, ez esetben az elkövetés helyéről vagy idejéről, mint az általános törvényi tényállás tárgyi oldalának nem szükséges elemeiről beszélünk. Mivel az ember térben és időben él, ezért minden bűncselekmény szükségszerűen valamilyen helyen, illetőleg időben valósul meg. E tény a bűncselekmények nagyobb részénél közömbös, azonban néhány bűncselekmény törvényi tényállásában az elkövetés helyét és/vagy idejét is megfogalmazza a jogalkotó. Az elkövetés helye vagy ideje egyaránt lehetnek:

- az alaptényállás elemei¹⁴⁰ és
- valamely delictum minősítő körülményei.¹⁴¹

Abban az esetben, ha a *miért?* kérdést helyezzük vizsgálódásunk középpontjába, akkor a motívumot és a célzatot keressük, amelyek az általános törvényi tényállás alanyi oldalának nem szükséges elemei. Büntetőjogi jelentőségük egyes szándékos bűncselekmények esetében van. A motívum azt a belső hajtóerőt, vágyat, szükségletet jelenti, ami az elkövetőt cselekvésre készíti, a célzat pedig az elkövető által kedvezőnek tartott következmény, amelynek elérése érdekében végrehajtja a bűncselekményt. A célzat egyebekben túlmutat a szándékon, több mint a szándék, s egyben összefügg a motívummal, mert a cél képzete elhatározást kiváltó (motiváló) hatású.

A *hogyan, mi módon?* kérdés részben az elkövetési magatartással és részben az elkövetés módjával azonos. Az elkövetési magatartás, amely lehet tevés és mulasztás (vagy mindkettő) a bűncselekmény tárgyi oldalának szükséges eleme. Az elkövetési mód ezzel ellentétben nem szerepel szükséges ismérvként az általános törvényi tényállás rendszerében, azonban a jogalkotó egyes bűncselekmények esetében alaptényállási elemként¹⁴² vagy minősítő körülményként¹⁴³ szabályozza. A *hogyan?* kérdést tesszük fel abban az esetben is, amikor az elkövető bűnösségét vizsgáljuk, amely lehet szándékos (ezen belül egyenes vagy eshetőleges szándék), vagy gondatlan (ezen belül pedig tudatos vagy hanyag). A bűnösség az általános törvényi tényállás rendszerében az alanyi oldal szükséges ismérvei között foglal helyet.

Végezetül a *mivel követte el a bűncselekményt?* kérdés az elkövetés eszközére utal. Az elkövetés eszköze, mint a tárgyi oldal nem szükséges része csak olyan tárgy lehet, amely az elkövető testétől függetlenül létezik. E tárgynak a jogalkotó általában csak akkor tulajdonít jelentőséget, ha megítélése szerint az eszköz igénybevétele a cselekmény társadalomra veszélyességét fokozó körülmény (például a fegyveresen elkövetett rablás büntette).¹⁴⁴

A következő problémakör az, hogy mikor, mely esetekben és milyen vizsgálati tervet kell készíteni?

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy egyszerű megítélésű ügyek esetében csupán gondolati terv készül, máskor pedig a rendelkezésre álló idő nem elegendő mindenre kiterjedő, írásos vizsgálati terv elkészítéséhez. (Ez esetben a feladatok hatékony, maradéktalan végrehajtásának a záloga az előadó szakmai felkészültsége, tapasztalata, helyzet-felismerési, illetve intézkedési készsége és képessége.)

Jól látható tehát, hogy:

¹³⁸ A katonai bűncselekményeket a Btk. XX. fejezete tartalmazza.

¹³⁹ Lásd a Btk. 122. §-át!

¹⁴⁰ Például légi jármű hatalomba kerítése, illetve a 2003. évi II. törvény 16. §-ának 2003. március 1-től hatályos módosító rendelkezéseit követően légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése (Btk. 262. §-a).

¹⁴¹ Például nagyobb értékre közveszély színhelyén elkövetett lopás büntette [Btk. 316. § (5) bekezdés b) pontja].

¹⁴² Például Btk. 321. § (1) bekezdése (rablás büntette) esetében az erőszak vagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetés.

¹⁴³ Például különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntette [Btk. 166. § (2) bekezdés d) pontja].

- a tervezés és szervezés az kezdeti időszaktól fogva nélkülözhetetlen része a vizsgálati munkának;
- a vizsgálati terv elkészítéséhez nem feltétel az írásba foglalás;
- részletes tervet csak akkor lehet készíteni, ha megfelelő mennyiségű és minőségű adat (és elegendő idő) áll rendelkezésre;
- a tervezés-szervezés nem többletfeladat, hanem eszköz a feladatok megoldása érdekében;
- a terv formája a megoldandó problémával szoros kapcsolatban áll.

A vizsgálati terv formájával összefüggésben általában elmondható, hogy a tervnek biztos támpontot kell nyújtania az eljárás lefolytatásához. Ez nem csak tartalmi követelmény, hanem kapcsolódik a terv formai megoldásaihoz is: csak az áttekinthető, kezelhető, továbbfejlesztésre (az újabb információk beépítésére) alkalmas terv felelhet meg a gyakorlati feladatok megvalósítására. Ezért célszerű a vizsgálati munka egészét átfogó terv mellett résztervek összeállítása, illetve tervezési segédletek alkalmazása.

Itt kell szót ejteni a vizsgálati szakasz — a nyomozási (felderítési vagy bűnüldözési) szakasztól eltérő — specialitásairól.

Amennyiben az eljárás megindulásakor ismeretlen az elkövető kiléte, a nyomozás az ügynevezett ismeretlenes szakasszal kezdődik, és elsősorban a bűncselekmény felderítésére, bizonyítására, és az elkövető személyének megállapítására, szükség esetén a hatóság elé állítására irányul. A vizsgálati szakaszban első körben azt kell megállapítani, hogy a cselekményt valóban az ismert gyanúsított követte el.¹⁴⁵

A vizsgálati szakasz tervezési specialitása, hogy:

- a gyanúsított vallomása befolyásolhatja a bizonyítás és a tényállás felderítése érdekében szükséges nyomozási cselekményeket;
- számításba kell venni a gyanúsított személyével összefüggő kényszerintézkedésekhez kapcsolódó feladatokat;
- többlet elemző munkát igényel a nyomozás szélesítése, amelynek során különös figyelmet kell fordítani:
 - a gyanúsított újabb bűncselekményeinek feltárására és bizonyítására;
 - az eleddig ismeretlen társainak felderítésére, az általuk elkövetett bűncselekmények bizonyítására;
 - az eljárási cselekményekhez kapcsolódó adminisztratív feladatok elvégzésére;

¹⁴⁴ Btk. 321. § (3) bekezdés a) pontja.

¹⁴⁵ Kriminálmétodológia, 93–94. oldal.

- speciális kötelezettségeket ró a vizsgálóra, ha a gyanúsított fiatalokú, illetve ha a beszámítási-felismerési képessége kizárt vagy korlátozott;
- a bizonyítást ki kell terjeszteni a bűncselekmény elkövetését elősegítő, lehetővé tevő okokra, körülményekre.¹⁴⁶

A vizsgálati és a nyomozási szakasz eltérő specialitásait a személytől az ügyig, illetve az ügytől a személyig folytatott nyomozás modellje jól példázza. Az első a vizsgálati, a második a nyomozási periódusra jellemző.

A személytől az ügyig folytatott nyomozás modelljének kezdeti fázisai:

- bűncselekmény elkövetésére utaló gyanú, amely meghatározott személyre vonatkozatható;
- a bűncselekmény elkövetésére utaló gyanúval kapcsolatos információk ellenőrzése;
- az ellenőrzés eredményének megfelelő intézkedések fogantatása:
 - a bűncselekmény elkövetésére utaló gyanú elvetése;
 - büntetőeljárás kezdeményezése;
 - az információk további ellenőrzése.

Büntetőeljárás kezdeményezése esetén a gyanúsítottira vonatkozó információk beszerzését követően a nyomozást a vizsgálati szakaszra jellemző különbségeket figyelembe véve kell megtervezni.

Felderítés az ügytől a személyig (az első lépések):

- bűncselekmény elkövetésére utaló gyanú, amely konkrét személyhez nem köthető;
- a bűncselekmény elkövetésére utaló gyanúval kapcsolatos információk ellenőrzése;
- az ellenőrzés eredményének megfelelő intézkedések fogantatása:
 - a bűncselekmény elkövetésére utaló gyanú elvetése;
 - büntetőeljárás kezdeményezése;
 - az információk további ellenőrzése.

Büntetőeljárás kezdeményezése esetén a felderítést ki kell terjeszteni a hasonló olyan ügyekre, amelyek tettese az alapügy elkövetőjével azonos lehet, majd a tervet a nyomozási szakasz specifikumainak megfelelően kell elkészíteni.¹⁴⁷

5.2. A tervezési segédletek

Tervezési segédletnek nevezhetünk minden olyan adatrögzítési, adatfeldolgozási és tárolási eszközt és módszert, amely alkalmas arra, hogy áttekinthetővé tegye a vizsgálati tervet, megkönnyítse az adatok kezelését, az összefüggések felismerését, növelje a terv irányító hatását.

A tervezési segédletek három csoportját különböztethetjük meg:

- a minden ügyben felhasználható;
- az adott ügy adatainak feldolgozására szolgáló;
- az emlékeztetőként, a vizsgálati feladatok számontartását szolgáló segédletek (ez utóbbiak nem csupán egy ügy, hanem a vizsgáló egész munkájának a megtervezését, megszervezését szolgálják).

A vizsgálati munka során a leggyakrabban alkalmazott tervezési segédletek a következők:

¹⁴⁶ Krimináltaktika II. kötet, 311–315 oldal.

¹⁴⁷ A személytől az ügyig, illetve az ügytől a személyi folytatott nyomozás modelljét részletesen lásd: A nyomozás tervezése, szervezése, 81. és 83. oldal.

- térkép vagy térképvázlat;
- helyszínvázlat;
- táblázat, ábra, időgrafikon;
- feljegyzés, lista;
- határidőnapló, naptár;
- megfelelően összeállított névsorok, címjegyzékek, tívustervek, tevékenységlisták, iratminták.¹⁴⁸

Végezetül hangsúlyozni kell, hogy a vizsgálati munka tervezéséhez, szervezéséhez ma már nélkülözhetetlenek a különféle számítógépes programok, ezért elengedhetetlen, hogy a felderítő, a nyomozó és a vizsgáló, valamint a vezető készségi szinten elsajátítsa a számítógép-kezelés fortélyait.

¹⁴⁸ Krimináltaktika II. kötet, 315–316. oldal.

Ellenőrző kérdések

I. A nyomozás

1. Mit értünk széles, illetve szűkebb értelemben büntetőjog alatt?
2. Mit értünk széles, illetve szűkebb értelemben büntetőeljárás alatt?
3. Ismertesse a büntetőeljárás szakaszait, és sorolja fel a büntetőeljárásról szóló — hatályos — törvény fő részeit!
4. Határozza meg a nyomozást büntetőeljárás-jogi szempontból!
5. Mit értünk széles értelemben nyomozás alatt?
6. Milyen kapcsolat fűzi a kriminalisztikát a nyomozáshoz?
7. Kriminalisztikai szempontokat figyelembe véve mi a nyomozás fő célja?
8. Ismertesse a nyomozás kriminalisztikai fogalmát!

II. A bizonyítás

9. Mi a bizonyítás fogalma, célja és feladata?
10. Ismertesse a bizonyítás folyamatát tartalmi és formai szempontok szerint!
11. Melyek a bizonyítási cselekmények, és kik a bizonyítás alanyai?
12. Mi a bizonyítás tárgya?
13. Mi a különbség a bizonyító tények és a bizonyítandó tények között?
14. Mi minősül bizonyítéknak?
15. Határozza meg a felderítést széles értelemben!
16. Mit jelent a bizonyítás hétköznapi értelemben?
17. Melyek a jogi bizonyítás közös vonásai?
18. Ismertesse a kriminalisztikai bizonyításfogalom lényegét!
19. Mi a lényeges különbség a felderítés és a bizonyítás között?
20. A felderítés és a bizonyítás egysége miben nyilvánul meg?

III. A bűnügyi vizsgálati munka tervezése és szervezése

21. Mi a tervezés, a szervezés és az ellenőrzés általános értelemben vett fogalma?
22. Milyen összefüggés van a tervezés, a szervezés, az ellenőrzés, illetve a vezetői munkafolyamat között?
23. Sorolja fel a vezetési ciklus tevékenységeleit, és ismertesse az egyes tevékenységelemek tartalmát!
24. Mi a vezetés, illetve ki minősül vezetőnek?
25. Miért nem nélkülözheti a bűnügyi vizsgálati munka a tervszerűséget, a szervezettséget és az ellenőrzöttséget?
26. Melyek a bűnügyi vizsgálati munka tervezésének, szervezésének főbb elméleti kérdése?
27. Állítsa párhuzamba egymással az igazgatási ciklus elemeire épülő vezetői tevékenységet (a vezető feladatait) a nyomozás (bűnügyi vizsgálati munka) rendszerének folyamatával!
28. Mit értünk az alatt, hogy a nyomozás (bűnügyi vizsgálati munka) rendszerének folyamata döntések sorozatából áll?
29. Sorolja fel a bűnügyi vizsgálati munka tervezésének és szervezésének elveit, és ismertesse az egyes elvek tartalmát!
30. Ismertesse a bűnügyi vizsgálati munka tervezésének folyamatát!

31. Mit tartalmaz általánosságban a vizsgálati terv?
32. Csoportosítsa a vizsgálati tervek fajtáit tartalmi és formai szempontok szerint!
33. Mi a szerepe a különböző vizsgálati terveknek?

IV. A verziók szerepe a bűnügyi vizsgálati munkában

34. Mi a jelentése általános értelemben a verzióknak?
35. Mi az összefüggés a nyomozási verzió és a hipotézis között?
36. A vizsgálati terv elkészítésében betöltött szerepük alapján milyen verziók különböztethetők meg?
Ismertesse e verziók lényegét!
37. Tárgya és jellege alapján milyen verziók különböztethetők meg?
Fejtse ki e verziók lényegét!
38. Sorolja fel a verziókkal végzett munka elemeit!
39. Ismertesse az egyes elemek tartalmát!
40. Melyek a verziók ellenőrzésének elvei?

V. A vizsgálati terv készítése és a tervezési segédletek

41. Milyen kapcsolat van a vizsgálati terv készítése és a verziókkal végzett munka között?
42. Az alapverziók felállítása során milyen kérdéseket kell feltenni (megválaszolni)?
43. Az alapverziók felállítását követően milyen szempontokat kell figyelembe venni a további tervkészítéshez?
44. A vizsgálati terv összeállításakor milyen kérdésekre kell figyelemmel lenni?
45. A vizsgálati terv összeállításakor feltett kérdések mire ad(hat)nak választ?
46. Melyek a kriminalisztikai alapkérdések?
47. A kriminalisztikai alapkérdések és az általános törvényi tényállás elemei között milyen párhuzam vonható?
48. Mikor, mely esetben, és milyen fajtájú vizsgálati tervet kell készíteni?
49. Általánosságban melyek a vizsgálati szakasz — a nyomozási (felderítési vagy bűnüldözési) szakasztól eltérő — specialitásai?
50. Ismertesse a vizsgálati és a nyomozási szakasz eltérő specialitásait a személytől az ügyig és az ügytől a személyig folytatott nyomozás modelljén keresztül!

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Felhasznált irodalom

1. A Pesti Hírlap lexikona [(szerk.: a Pesti Hírlap szerkesztősége) a Pesti Hírlap kiadása, Budapest, 1937].
2. Akadémiai Kislexikon (Akadémiai Kiadó és Nyomda, Budapest, 1990).
3. Bakos Ferenc (szerk.): Idegen szavak és kifejezések szótára (Akadémiai Kiadó–Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984).
4. Balláné–Borszéki–Lakatos: Kriminálmetodológia (Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000).
5. Bíró Endre: Magyar jogi kisszótár (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996).
6. Bursics Zoltán: A magyar bünyvádi eljárási jog vázлата (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1947).
7. Chwala–Fülöp–Sléder: Bünyteteljárás-jog (Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000).
8. Cséka Ervin–Vida Mihály: A bünytető eljárási jog vázлата I. kötet (JATEPress, Szeged, 1999).
9. Dávid Gábor–Horváth Nándor: Rendőri Kézikönyv (BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1972).
10. Dénes Sándor: A nyomozás tervezése, szervezése. Főiskolai jegyzet (Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1991).
11. Déri Pál–Budai Attila: A korszerű bünyüldözés (Országos Rendőr–főkapitányság, Budapest, 1991).
12. Dobos János: Kis nyomozástan (BM Könyvkiadó, Budapest, 1988).
13. Drucker, Peter F.: A hatékony vezető (Park Könyvkiadó, Budapest, 1992).
14. Fülöp Edit: Bünytetőeljárás-jogi szemléltető táblák (Rendőrtiszti Főiskola–Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001).
15. Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): Kriminálisztika. Általános rész (Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961).
16. Gazdag Miklós–Meitner Tamás: A vezetés emberi tényezői (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968).
17. Grassberger, Roland: A bünytetőeljárás lélektana (Wien, Springer Verlag, 1950).
18. Gunde–Hegyi–Várkonyi: Vezetési ismeretek II. kötet (Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1991).
19. Gyarmathy István (szerk.): A nyomozók kézikönyve (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1955).
20. Hitt, William D.: A mestervezető (OMIKK, Budapest, 1990).
21. Illár Sándor (szerk.): Kriminálisztika 2. Krimináltaktika. Tankönyv a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére (BM Könyvkiadó, Budapest, 1983).
22. Illár Sándor (szerk.): Krimináltaktika II. kötet (Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998).
23. Juhász József–Szóke István–O. Nagy Gábor–Kovalovszky Miklós (szerk.): Magyar értelmező kézisztár (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978).
24. Katona Géza: Valós vagy valótlan? Értékelés a bünytetőperbeli bizonyításban (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990).
25. Kengyel Miklós: A magyar polgári eljárásjog (Osiris Kiadó, Budapest, 1998).
26. Király Tibor: Bünytetőítélet a jog határán (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972).
27. Király Tibor: Magyar bünytető-eljárás jog (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974).
28. Klaus, G.: Wörtenbuch der Kybernetik (Dietz Verlag, Berlin, 1967).
29. Kovács Gyula: A bünygyi szolgálati ág struktúrájának átszervezése a helyi rendőri szerveknél [Országos Rendőr–főkapitányság. Tájékoztató, 1997. évi 3–4. szám, 21–38. oldal (Országos Rendőr–főkapitányság, Budapest, 1997)].
30. Kovács Gyula: Az erőszakos közösülés (Magyar Rendészet, 2000. évfolyam, 1-2. és 3–4. szám, Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2000).
31. Lakatos János (szerk.): Krimináltaktika I. kötet (Rendőrtiszti Főiskola–Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001).
32. Magyar József (szerk.): Bünytetőjog. Általános rész I. kötet (Rejtjel Kiadó, Budapest, 1996).
33. Nagy Ferenc–Tokaji Géza: A magyar bünytetőjog általános része (Korona Kiadó, Budapest, 1998).
34. Nemes Sándor: Gyakorlati nyomozás (Griff Könyvkiadó kiadása, Budapest, 1944).
35. Rubinstein, Sz. L.: Az általános pszichológia alapjai II. kötet (Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1967).
36. Szigeti Györgyné–Vári Györgyné–Volczer Árpád (szerk.): Filozófiai kislexikon (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980).
37. Tóth Antal (szerk.): Ifjúsági kislexikon (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983).
38. Vásárhelyi Gyula (szerk.): Rendészet. Rendőri bünytető bírászkodás. Rendőri hatóságok és közegek részvétele a bünygyi nyomozásban. Rendőri igazgatás (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1911).
39. Vezetési, szervezési, információs és számítástechnika értelmező szótár (KGM–MTTI, Budapest, 1974).
40. Zám Tibor: Szeplős fogantatás (Magvető Kiadó, Budapest, 1983).

2. Felhasznált szoftverek

41. Révai (Hypertextes) Nagy Lexikona (Woodstone Interactive CD-ROM Fejlesztő és Kiadó Kft., Budapest, 1998).
42. Tolnai Világlexikona (Woodstone Interactive CD-ROM Fejlesztő és Kiadó Kft., Budapest, 1998).
43. CompLex CD-jogtár, 2003. január 31. (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2003).

A SZERZŐ EDDIG MEGJELENT MUNKÁI¹⁴⁹

1. A bankkártyákkal kapcsolatos bűncselekmények nyomozati tapasztalatai. Főiskolai Figyelő 1/1999. szám, 29–46. oldal (Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 1999).¹⁵⁰
2. A bankkártyával kapcsolatos visszaélések üldözésének büntetőjogi eszközei és gyakorlati alkalmazásának tapasztalatai. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 9/1999. szám, 15–34. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 1999).
3. A Büntető Törvénykönyv Különös Részének vázlata I. (Btk. X–XV. fejezet), 380 p. (Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002).
4. A bűnügyi szolgálati ág struktúrájának átszervezése a helyi rendőri szerveknél. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 3–4/1997. szám, 21–38. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 1999).
5. A bűnügyi vizsgálati munka tervezése, szervezése és ellenőrzése. Tansegédlet a rendészeti vezetővé, illetve mestervezetővé képzés VI. modul 2.3 almoduljához, 56 p. (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2002).
6. A fiatalok előzetes letartóztatottak javítóintézeti elhelyezésének problematikája. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 8-9/1996. szám, 35–36. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 1996).
7. A fogság fenytés az alkotmányosság tükrében. Főiskolai Figyelő 1/1997. szám, 18–22. oldal (Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 1997).
8. A járművek kötelező előzetes műszaki eredetiség ellenőrzésével összefüggésben folytatott nyomozások tapasztalatai. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 1/2002. szám, 38–50. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2002).
9. A nyomozás-felfüggesztések felülvizsgálatának tapasztalatai, különös tekintettel a távollevő terhelten szemben történő eljárás befejezésének a lehetőségére. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 4/2001. szám, 79–93. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2001).
10. A rendőrség helyzete és feladatai a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. (új) törvénnyel összefüggésben. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 4/2002. szám, 3–20. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2002).
11. Az anyák által az újszülöttek sérelmére elkövetett ölési cselekmények büntetőjogi szabályozása. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 2/2001. szám, 31–52. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2001).
12. Az erőszakos közöszülés bizonyítási problémái az 1997. évi LXXIII. törvény módosítását követően. Belügyi Szemle 4–5/2000. szám, 39–60. oldal (Belügyminisztérium, Budapest, 2000).
13. Az erőszakos közöszülés. Magyar Rendészet 1–2/2000. szám, 35–65. oldal és 3–4/2000. szám, 33–73. oldal (Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 2000).
14. Az újszülött megölése. Belügyi Szemle 1/2001. szám, 53–64. oldal (Belügyminisztérium, Budapest, 2001).
15. Az úgynevezett rabosítás, valamint a büntetőeljárás során lefoglalt kábítószeranyagok előzetes megsemmisítése jogszabályi előfeltételeinek megteremtéséről. Főiskolai Figyelő 3/1999. szám, 90–97. oldal (Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 1999).

¹⁴⁹ A felsorolás kizárólagosan azokat a műveket tartalmazza, amelyek a KJK–KERSZÖV CompLex CD-jogtár jogi bibliográfiájában szerepelnek.

¹⁵⁰ Társszerző: Béres István.

16. Gondolatok a rendőrség hároméves fejlesztésére vonatkozó cselekvési programjáról, az ehhez kapcsolódó profiltisztításról, szervezeti (belső) korszerűsítésről és a rendőrségi törvény módosításának szükségességéről. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 2/1998. szám, 17–21. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 1998).
17. Gondolatok a rendőrségi etikai kódex bevezetéséről, illetve az etikai bizottságok alakításáról és az etikai vizsgálatokról. Országos Rendőr-főkapitányság. Tájékoztató 6–7/1996. szám, 47–49. oldal (Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 1996).
18. Újszülött sérelmére elkövetett emberölés. Rendvédelmi füzetek 4/2001. szám, 37 p. (Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2001).
